

מדד רופין

להשתלבותם של העולים בישראל

נובמבר 2010

פרופ' משה סמיונוב
פרופ' יצחק הברפלד
פרופ' רבקה רייכמן
פרופ' רפי בר-אל
ד"ר קארין אמית
ד"ר סיביל היילברון
ד"ר סבטלנה צ'צ'אשבילי
בולוטין

עורכים:
ד"ר מיקי מלול
ד"ר מוסי רוזנבוים

ISSN 2220-6876

מדד רופין
המדד להשתלבותם של העולים בישראל

יוני 2010

צוות המדד :

פרופ' משה סמיונוב
פרופ' יצחק הברפלד
פרופ' רבקה רייכמן
פרופ' רפי בר-אל
ד"ר קארין אמית
ד"ר סיביל היילברון
ד"ר סבטלנה צ'צ'אשבילי בולוטין

עורכים :

ד"ר מיקי מלול
ד"ר מוסי רוזנבוים

המרכז האקדמי רופין
המכון להגירה ושילוב חברתי (עליה וקליטה)
עמק חפר 40250 ישראל

Ruppin Academic Center
Institute for Immigration and Social Integration (Aliyah and Klitah)
Emek Hefer 40250 Israel

כל הזכויות שמורות © 2010 למרכז האקדמי רופין,
המכון להגירה ושילוב חברתי (עליה וקליטה)
הרוצה לצטט רשאי, זאת בתנאי שיציין את המקור

תקציר מנהלים

"מדד רופין להשתלבותם של העולים בישראל" פותח על ידי המכון להגירה ושילוב חברתי (עלייה וקליטה) במרכז האקדמי רופין. המדד מציע אומדנים, הבוחנים את רמת ההשתלבות של קבוצות עולים שונות בחברה הישראלית במספר מימדים: השתלבות חברתית, רמת חיים, השתלבות כלכלית-תעסוקתית ושביעות רצון ואופטימיות.

המדד נבנה במתכונת, המאפשרת מעקב שנתי אחר סדרת נתונים בקרב שבע קבוצות אוכלוסייה: עולי חבר העמים לשעבר (חבה"ע); עולי אתיופיה; עולים ותיקים; יתר העולים אחרי שנת 1989; דור שני מזרחיים; דור שני אשכנזים וערבים אזרחי ישראל.

בדו"ח זה אנו מתמקדים בתמורות, שחלו במדדים השונים בתקופה שבין השנים 2003-2008.

הממצאים העיקריים:

- **השתלבות חברתית:** מצאנו כי במהלך השנים 2003-2008 חל שיפור משמעותי במספר העולים השולטים בשפה העברית (עלייה מ-12% ל-22%). נתון זה מצביע על אינטגרציה טובה יותר של העולים בחברה. לעומת זאת, בקרב האוכלוסייה הערבית קיימת נסיגה יחסית בנושא זה (ירידה מ-36% ל-29%).
- **רמת חיים:** מצאנו כי חלה התכנסות בהכנסות בין כל חלקי האוכלוסייה ביחס לדור שני אשכנזים, למעט עולים ותיקים וערבים (אצל ערבים יש עלייה בפער ביחס לדור שני אשכנזים בין 2003-2008 ב-3%). השיפור הגדול ביותר בהכנסה ביחס לדור שני אשכנזים היה זה של עולי חבר העמים (צמצום פער ביחס לדור שני אשכנזים בין 2003-2008 ב-26%). לעומת זאת, מצאנו כי חלה הרעה ביכולת כיסוי ההוצאות בקרב עולי חבר העמים (עלייה של 3% בקרב החשים שמתקשים בכיסוי הוצאות), וזאת ביחס ליציבות במדד זה בשאר חלקי האוכלוסייה. בצריכת מוצרים כמו מכונית, מחשב ונופש, חלה התכנסות בין הקבוצות השונות לבין דור שני אשכנזים.
- תחולת העוני בהכנסות ברוטו ובהכנסות נטו נותרה יציבה במהלך השנים 2003-2008, הן עבור העולים מחבר העמים והן עבור האוכלוסייה היהודית. בכל מקרה, תחולת העוני לפי הכנסות ברוטו בקרב העולים גבוהה בכ-40% מזו שבקרב האוכלוסייה היהודית, כאשר בנטו פער זה עומד על 20% - נתון המלמד על חשיבות התערבות הממשלה בתשלומי העברה לצמצום העוני בקרב עולים.
- במדד מסכם לרמת חיים, המשקלל את המדדים הבאים: הכנסה חודשית ממוצעת לנפש, יכולת כיסוי הוצאות, צריכת מוצרים, צפיפות דיור ושביעות רצון מהמצב הכלכלי - נראה כי כל הקבוצות צמצמו פערים ביחס לדור שני אשכנזים במהלך השנים 2003-2008, וזאת למעט ערביי ישראל, שהגדילו את הפער ב-6%.
- **השתלבות תעסוקתית:** נראה כי בין השנים 2003-2008 חל שיפור בפוטנציאל ההשתלבות בשוק העבודה אצל כל העולים (פרט לעולים הוותיקים) ביחס לדור שני אשכנזים. בנוסף, ההכנסה מעבודה עלתה בקרב כל הקבוצות, וזאת למעט ערביי ישראל, שהכנסתם נותרה כמעט ללא שינוי. אם דנים

ביכולת המדינה לקלוט עלייה, ממצא זה מעודד, משום שניתן ללמוד ממנו על כך שעם חלוף השנים עולה יכולת ההשתלבות של עולים בשוק העבודה. יחד עם זאת, עבור ערביי ישראל הפער גדל ביחס לדור שני אשכנזים בכ-2.5%.

- נראה כי אצל קבוצות העולים מחבר העמים ומהמזרחיים דור שני, יש פער בין התפיסה הסובייקטיבית של הפרטים ביחס להשתלבות התעסוקתית שלהם, לבין המציאות האובייקטיבית. אובייקטיבית, עולי חבר העמים צמצמו את הפער ביחס לדור שני אשכנזים במהלך השנים 2003-2008 בכ-50%, בשעה שצמצום הפער הסובייקטיבי הינו בכ-10% בלבד. תופעה דומה מתקיימת גם עבור דור שני מזרחיים והעולים מאתיופיה. נתונים אלו עשויים להעיד על כך כי העולים מחבר העמים, העולים מאתיופיה ודור שני מזרחיים, אמנם מוצאים תעסוקה, אך מרוויחים פחות ממה שהם מצפים לקבל.

- במדד שביעות רצון כללית מהחיים, מצאנו כי חל שיפור בשביעות הרצון בקרב העולים (עלייה מ-65% שבעי רצון ב-2003 ל-73% שבעי רצון ב-2008). בנוסף, נראה כי רמת שביעות הרצון של העולים מחבר העמים בין השנים 2003-2008 עלתה והתקרבה לרמת שביעות הרצון הממוצעת באוכלוסייה. רמת שביעות הרצון עלתה גם בקרב ערביי ישראל מ-75% ל-83%.

לסיכום: נראה כי באופן כללי, עם חלוף השנים השתלבות העולים בחברה ובשוק העבודה הישראלי נעשית טובה יותר. בחינת המדדים השונים מראה התכנסות של קבוצות העולים השונות אל האוכלוסייה הוותיקה.

דבר העורכים

'מדד רופין להשתלבותם של העולים בישראל' פותח על ידי המכון להגירה ושילוב חברתי (עלייה וקליטה) במרכז האקדמי רופין, ומוצג בדו"ח אחת לתקופה.

מטרת המדד היא להעמיד כלי מחקרי, מדעי, שיתרום להבנת התהליכים המסייעים והמעכבים את שילובם של העולים בחברה בישראל, ויסייע בעיצוב מדיניות, בקבלת החלטות, בשיפור התוכניות לשילובם של העולים בישראל, ובהבנת התהליכים החברתיים בישראל.

על פי סקירת המחקרים הקיימים בארץ ובעולם בנושא הגירה, וכן על סמך עבודה משותפת עם החוקרים הבולטים בתחום בישראל ובעלי מוניטין בינלאומי, גובשה בדו"ח הקודם סדרה של משתנים מרכזיים, שבחינתם תאפשר מעקב אחר מצב השתלבותם של העולים בחברה הישראלית. משתנים אלה קובצו לארבעה מדדים, המשלימים יחד תמונה כוללת על מצב העולים בישראל מבחינת ההיבטים הבאים:

- השתלבות חברתית.
- רמת חיים.
- השתלבות כלכלית-תעסוקתית.
- שביעות רצון ואופטימיות.

המדד נבנה במתכונת, המאפשרת מעקב שנתי אחר סדרת נתונים בקרב שבע קבוצות אוכלוסייה:

- עולי חבר העמים לשעבר (חבה"ע).
- עולי אתיופיה.
- עולים ותיקים.
- יתר העולים אחרי שנת 1989.
- דור שני מזרחיים.
- דור שני אשכנזים.
- ערבים אזרחי ישראל.

אנו מתכבדים להציג בפניכם את הדו"ח השני של מדד רופין להשתלבותם של העולים בישראל. דו"ח זה מהווה עדכון לדו"ח הקודם, שנערך במאי 2007 על ידי ד"ר אביבה זלצר-זובדיה¹.

בדו"ח עדכון זה, ועבור כל אחד מארבעת המדדים הנבחרים, נציג את ההבדלים בין קבוצות האוכלוסייה השונות, ובעיקר נערוך השוואה בין עולים חדשים לבין ילידי הארץ. בנוסף, תיבחן המגמה של המדדים השונים בכל קבוצת אוכלוסייה לאורך זמן, ויונתחו התמורות במצב העולים בין השנים 2003 ל-2008. לשם כך,

¹ לאחר הדו"ח שהוצא במאי 2007, יצא בדצמבר 2007 דו"ח נוסף בשם "המדד השנתי להשתלבותם של העולים בישראל - דו"ח 2". דו"ח זה התבסס על סקר ייחודי, שנבנה על ידי צוות המרכז האקדמי רופין.

השתדלנו לשמר ככל הניתן את הרכבו של המדד, וזאת על מנת לאפשר את ניתוח התמורות בקליטת העולים על פני זמן.

ברצוננו להודות לפרופ' רפי בר-אל, פרופ' משה סמיונוב, ד"ר סבטלנה צ'אצ'יאשווילי, ד"ר קארין אמית והגב' יסמין אלקלעי - על 'העברת המקל' המסודרת ועל עצותיהם המועילות, שסייעו רבות בהכנת דו"ח זה.

ד"ר מיקי מלול, ד"ר מוסי רוזנבוים

תוכן

7.....	רקע.....	1
10.....	מתודולוגיה.....	2
11.....	נתונים.....	3
12.....	פירוט המשתנים והמדדים.....	4
12.....	מדד השתלבות חברתית.....	4.1
12.....	מדד השתלבות לפי רמת חיים.....	4.2
13.....	מדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית.....	4.3
14.....	המדד הסובייקטיבי הכולל שאלות של שביעות רצון ואופטימיות.....	4.4
15.....	תיאור האוכלוסייה הנדגמת.....	5
17.....	ממצאים.....	6
17.....	המדד להשתלבות חברתית.....	6.1
19.....	המדד להשתלבות על פי רמת חיים.....	6.2
26.....	המדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית של העולים בישראל.....	6.3
37.....	המדד הסובייקטיבי לשאלת שביעות הרצון.....	6.4
39.....	דיון וסיכום.....	7
42.....	ביבליוגרפיה.....	8

1 רקע

"מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות", כך נכתב במגילת העצמאות. אכן, היקף ההגירה לישראל ביחס לגודל האוכלוסייה מהווה תופעה ייחודית בנוף העולמי. נכון לשנת 2008 העולים מהווים כ-30% מהאוכלוסייה היהודית.

העלייה לישראל לאורך השנים התרחשה במספר גלים מרכזיים (Amit & Semyonov, 2006) :

- עלייה לישראל לפני הקמת המדינה (עד 1948).
- העלייה ההמונית למדינת ישראל לאחר הקמתה (1948-1952).
- עלייה לא סדירה במהלך שלושת העשורים העוקבים (1953-1989).
- העלייה ההמונית של יהודי מדינות חבר העמים לשעבר (1989-1998), והגעתם של עולים מאתיופיה בשני גלים מרכזיים בשנות ה-80 וה-90.
- העלייה מארצות המערב (בעיקר מצפון אמריקה, צרפת וארגנטינה) בעשור האחרון (1995-2005).

בבסיס מעשה הקליטה בארץ עמדה התפיסה, כי בשל העובדה שהעלייה לישראל היא בבחינת "שיבת התפוצות", תהליך ההשתלבות הינו תהליך טבעי של חיבור עם לארצו. הגישה השלטת בקרב העוסקים בעלייה (הן במחקר והן בפרקטיקה) בעשורים הראשונים להקמת המדינה, הייתה גישת "כור ההיתוך". המצדדים בגישה זו טענו כי העולים החדשים ישתלבו בחברה הישראלית תוך אימוץ מאפייניה המערביים והמודרניים המתהווים (אייזנשטאדט, 1967, 1993). ברם, עם השנים התברר כי על אף המכנה המשותף התרבותי-יהודי והמניעים הציוניים שהיו מעורבים בעלייה, קיימים הבדלים משמעותיים בהשתלבותם החברתית, התרבותית והכלכלית של העולים מהקבוצות השונות. עדויות רבות שנאספו על הקשיים בקליטת עולי שנות ה-50 הביאו להכרה שגישת "כור ההיתוך" נכשלה (ליסק, 1999). יתרה מכך, המציאות מלמדת כי בקרב חלק מעולי שנות ה-50, קשיי ההשתלבות ממשיכים להתקיים גם בדור השני והשלישי (אמית, 2005, Cohen & Haberfeld, 1998; Friedlander et al., 2002). עדויות אלו מצטרפות למחקרים, אשר מצביעים על קשיים תרבותיים, חברתיים וכלכליים בקליטתם של העולים מחבר העמים (בן רפאל, אולשטיין וגייטס, 1994; שוורצולד וטור כספא, 1997; Raijman, & Semyonov, 1998) ובקליטת עולי אתיופיה (Shabtay, 1995). סוגיית שילובם והשתלבותם של העולים בחברה (בשונה מעצם תהליך הקליטה) הופכת להיות סוגיה מרכזית, המשפיעה על אופייה ודמותה של החברה בה אנו חיים. כחברת מהגרים, כל תחומי החיים מושפעים מכך: מערכת החינוך, הרווחה, הבריאות, הפנים, הביטחון, התעסוקה והמשק הכלכלי, התרבות, השלטון המרכזי והשלטון המקומי, התקשורת ועוד. השתלבות מוגדרת כתהליך שבו המהגר נהפך לחלק מהקהילה בחברה החדשה.

קשיי הקליטה עליהם מצביעים המחקרים השונים, אשר נערכו בצורה לא סדירה, מחזקים את הצורך ביצירת תשתית מידע אחידה, שיטתית, רב תחומית והמתפרסת על פני שנים. תשתית כזו תסייע בידי מעצבי מדיניות

ומקבלי החלטות, בידי הגורמים הרבים העוסקים במעשה הקליטה ביומיום, ובידי חוקרים ולומדים - לבחון מגמות, להסיק מסקנות ולקבל החלטות, המבוססות על ידע שיטתי ועל ראייה רב מערכתית.

כאשר ניגשים לבחינת השתלבותם של מהגרים בחברה הקולטת, יש להתייחס, כאמור, למגוון מימדים המבטאים השתלבות. להלן נסקור בקצרה מספר מימדים מרכזיים, אשר הנחו את מפתחי מדד רופין להשתלבות עולים.

השתלבות חברתית

ההשתלבות החברתית של מהגרים נחקרה בספרות ההגירה בהקשר למספר נושאים מרכזיים: ידיעת השפה, תחושת הזהות וההשתייכות לחברה, ורמת ההון החברתי של המהגר. ידיעת השפה היא פרמטר מרכזי בהשתלבות מהגרים במדינה הקולטת. לשפה תפקיד מרכזי בהשתלבות המהגר בשוק העבודה החדש ובהצלחתו להשתלב חברתית (Chiswick, 1998; 2002; Yost and Lucas, 2002). ידיעת השפה אף מתקשרת לסוגיות של תחושות זהות והשתייכות, בעוד אי ידיעת השפה יכול להעיד על חוסר רצון להשתלב (בן רפאל, אולשטיין וגייטס, 1994). פרמטר נוסף אשר נבחן בהקשר לשילוב מהגרים, מתקשר למושג הסוציולוגי "הון חברתי" (Bourdieu, 1986). הון חברתי הוא משאב הקשור ליחסים חברתיים תדירים, שהפרט או הקבוצה מקיימים, ואשר מבוססים על מחויבות הדדית. באמצעות ההון החברתי פרטים יכולים להגיע ביתר קלות למשאבים כלכליים ותרבותיים, ולהבטיח לעצמם הטבות דרך חברות בארגונים וברשתות חברתיות. מחקרים העוסקים בהשתלבותם של מהגרים בחברה, מציינים את המחסור היחסי שיש למהגרים בהון חברתי עם הגעתם ביחס לילידי המקום. כדי להתגבר על מחסור זה, מוקמים ארגונים ומתגבשות רשתות חברתיות, הן ברמה המשפחתית והן ברמה הקבוצתית הרחבה יותר, על מנת לסייע ולתמוך במהגר (Portes, 1998). מעניין אם כן לבחון, בהקשר הישראלי, בקרב קבוצות שונות של עולים, את ידיעת השפה לצד בחינת רמת ההון החברתי שיש לעולה - עד כמה הרשתות החברתיות שיש לו הן בעיקר של עולים מארץ מוצאו, או שמא רשתות אלו הן בין-תרבותיות, קרי חוצות קבוצות אתניות.

השתלבות לפי רמת חיים

רמת חיים של מהגרים הינה אחד האספקטים המרכזיים המעסיקים חוקרי הגירה, כמו גם את מעצבי המדיניות והמהגרים עצמם. הציפייה של המהגר להשתלב מבחינה כלכלית ולהצליח בתחום זה לאחר ההגירה, מהווה לרוב אספקט מרכזי בהחלטתו להגר, וההחלטה לקבל מהגרים מלווה בדרך כלל בציפייה של החברה הקולטת, שהמהגרים ישפיעו לטובה על הכלכלה (Bommes & Kolb, 2006). ההשתלבות הכלכלית באה לידי ביטוי ביכולתם של מהגרים לקבל שכר, המאפשר להם לחיות ברמת חיים נאותה, לכסות את הוצאות המחיה שלהם, לרכוש מוצרים שונים, לחיות בתנאי דיור נאותים ולהיות מרוצים ממצבם הכלכלי. השתלבותם הכלכלית של מהגרים נבחנת בדרך כלל לאורך זמן, ונבדקת על פי המידה שבה הם מצליחים לנוע כלפי מעלה בסולם הכלכלי, עד למצב שבו הם וצאצאיהם נמצאים ברמת חיים דומה לזו המאפיינת את ה"מקומיים" או ה"וותיקים". השתלבות כלכלית אף עשויה להשפיע על ההסתברות לעזיבת הארץ. למשל,

אריאן ואחרים (2009) מצאו כי בקרב עולים קיימות שתי סיבות מרכזיות, המשפיעות על רצונם להישאר בארץ: מצב ביטחוני ורצון לשפר רמת חיים.

השתלבות כלכלית תעסוקתית

שוק העבודה הוא אחד המקומות החשובים לבחינת השתלבות כלכלית-חברתית של עולים, הן מנקודת מבט של העולה והן מנקודת מבטה של המדינה המארחת.

בספרות המחקרית ניתן להבחין בין מדדים שונים של השתלבות בשוק העבודה, העשויים לבדוק הישגים סוציו-כלכליים של המהגרים במדינה הקולטת. מדדים אלה הם: השתתפות בכוח העבודה, סוג מקצוע, היקף משרה והכנסה מעבודה. הישגים אלה מושפעים בעיקר מההון האנושי, שאיתו מגיע המהגר למדינה החדשה (השכלה, שליטה בשפה וניסיון בשוק העבודה), וקובעים במידה מסוימת את פוטנציאל המהגר להשתלבות בשוק העבודה המקומי.

ספרות ההגירה מצביעה על כך, שהצטרפותם של מהגרים חדשים לשוק העבודה של מדינת היעד, מלווה במחיר ניכר מאחר והם מתקשים לאייש עיסוקים שהולמים את כישוריהם (Stier & Levanon, 2003). יחד עם זאת, עם חלוף הזמן מעמדם בשוק העבודה משתפר. דבר זה קורה מפני שמהגרים צוברים ניסיון וותק, משפרים את כישורי השפה, רוכשים ידע לגבי שוק העבודה המקומי וגישה לרשתות חברתיות ולהזדמנויות תעסוקתיות. כתוצאה מכך, מהגרים עוברים תהליך של מוביליות חברתית וכלכלית, והפערם הכלכליים ביניהם לבין "ותיקים" או "מקומיים" נוטים להצטמצם. לצד תמונה כללית זו, מחקרים מעידים על כך שקיימים הבדלים בין קבוצות אתניות ומגדריות בדפוסי ההשתלבות וההישגים הכלכליים בשוק העבודה.

לאור הרקע הנסקר, עולה כי על מנת להבין את השתלבותם של העולים בחברה, יש להביא בחשבון מספר משתנים, שבאים ברובם לידי ביטוי בשלושת המדדים שנסקרו לעיל. בדו"ח זה נציג את מדד רופין להשתלבותם של העולים בישראל, וזאת תוך פיתוח מדדים נפרדים להשתלבות חברתית, רמת חיים, השתלבות כלכלית-תעסוקתית ושביעות רצון ואופטימיות.

2 מתודולוגיה

מדד רופין להשתלבותם של העולים בישראל מורכב מארבעה תתי-מדדים, שבשלב זה יוצגו בנפרד זה לצד זה. מדדים אלה כוללים את ההיבטים השונים, המסתמנים כרלוונטיים לבחינת מידת השתלבות עולים. מדדים אלה, המורכבים משקלול של משתנים שונים, נבחנים על שבע קבוצות מוצא בישראל. ארבע מהקבוצות הן קבוצות עולים ושלוש קבוצות נוספות הן של ילידי ישראל.

פיתוח המדד נעשה מתוך מחשבה שערכו המוסף ייווצר במהלך השנים, כאשר ניתן יהיה לבחון מגמות בהשתלבות עולים בישראל במספר רב של מימדים, תוך עריכת השוואה לאורך זמן. הבחירה בסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נעשתה לאחר בדיקה מקיפה של מגוון הסקרים הרשמיים הקיימים בישראל. הסקר החברתי בו בחרנו מבוצע מדי שנה בשנה, ולפיכך מאפשר מעקב שנתי. בסקר משתתפים כ-4,000 משקי בית, והוא הסקר הרשמי היחיד הכולל את מרבית הפרמטרים הרלוונטיים למדד. בסקר כ-140 שאלות העוסקות בקשת רחבה של נושאים, הכוללת: נתוני רקע דמוגרפיים (גיל, מוצא, דת ומצב משפחתי), נתונים על רמת חיים (בעלות על דור, בעלות על מוצרים שונים ומצב כלכלי אישי סובייקטיבי), נתוני השכלה ועיסוק, נתוני שוק עבודה (שכר וסטטוס בעבודה), כמו גם נתונים שקשה יותר למצוא בסקרים רשמיים, הנוגעים לידיעת שפה, לקשר עם משפחה/חברים, לחשיפה לעבריינות, לפעילות התנדבותית ולתחושות סובייקטיביות של שביעות רצון. זאת ועוד, שימוש בסקר החברתי מבטיח כי יהיה מסד נתונים יציב וקבוע, המתבסס על שאלות החוזרות על עצמן, ואשר יוכל לשמש את המדד באורח מהימן ללא תלות בגיוס משאבים חיצוניים לביצוע סקר מדי שנה. עם זאת, מאחר והסקר החברתי אינו כולל את כל השאלות הנדרשות למדד, המכון להגירה ושילוב חברתי ישאף לבצע מדי כמה שנים סקרים מקיפים, על מנת להרחיב את המדד בסוגיות חשובות, שאינן מקבלות ביטוי בסקר החברתי, ואולי אף להציף נושאים שבעתיד ייכללו בסקר החברתי מפאת חשיבותם בהבנת תהליכים מרכזיים בחברה הישראלית.

הליך בניית המדדים הורכב ממספר שלבים:

בשלב הראשון הוחלט על מימדי הקליטה ("מדדים") של העולים בישראל, שעליהם ברצוננו להתמקד ושאותם אנו רוצים לתאר. נבחרו ארבעה מימדים: השתלבותם החברתית של העולים בישראל, רמת חייהם, השתלבותם הכלכלית והתעסוקתית, ושביעות רצון ואופטימיות בקרב העולים.

בשלב הבא אותרו הפריטים ("משתנים"), שמרכיבים את כל אחד מארבעת המימדים ("מדדים"). לאחר מכן נערכו בדיקות מהימנות בכדי לוודא שכל הפריטים המרכיבים מימד קליטה מסוים קשורים לאותו עולם תוכן, ושאכן כל פריט שנכלל במדד מסוים מייצג פן אחר של אותו מימד שילוב. לבסוף נקבעו משקלות לפריטים המרכיבים כל מדד – זאת בהתבסס על שיקולים תיאורטיים אודות חשיבותו של כל פריט בכלל מימד השילוב.

3 נתונים

הנתונים לבניית המדדים מבוססים על הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשנים 2003, 2005 ו-2008. סקר זה מתבצע מדי שנה וכולל שורה של שאלות החוזרות על עצמן, ולכן מאפשר השוואה רב שנתית. הסקר החברתי הינו סקר שנתי, שנערך בקרב מדגם מייצג של תושבי ישראל בגיל 20 ומעלה. הראיונות בסקר נערכו באחת משלוש השפות: עברית, ערבית או רוסית. המרואיינים סיפקו מידע על מאפיינים דמוגרפיים כלכליים (כגון: גיל, עיסוק ושכר) ועל עמדות, תחושות ותפיסות (כגון: שביעות רצון מהעיסוק). מתוך הסקר החברתי נבחר מספר רב של שאלות, שלהערכתנו חשובות בבניית מדד זה. המדד מתמקד בבני 25-60, אשר סוגיות ההשתלבות החברתית-כלכלית משמעותיות עבורם. לצערנו, בחינת השתלבותם של ילדים עולים לא מתאפשרת בשלב זה בגין העדר נתונים שיטתיים שנתיים בתחום זה.

פיתוח המדד ובדיקתו הראשונית נעשו, כאמור, על שבע קבוצות: ארבע קבוצות עולים ושלוש קבוצות של ילידי ישראל.

להלן 4 קבוצות העולים:

- עולי חבר העמים מ-1989 ואילך (להלן: עולי חבה"ע).
- עולי אתיופיה.
- עולים מארצות נוספות מ-1989 ואילך (רובם מארצות המערב).
- עולים ותיקים שעלו בין השנים 1948-1989.

להלן 3 קבוצות ההשוואה:

- ילידי ישראל ממוצא אסיה ואפריקה (להלן: דור שני מזרחיים).
- ילידי ישראל ממוצא אירופה ואמריקה (להלן: דור שני אשכנזים).
- ערבים אזרחי ישראל.

4 פירוט המשתנים והמדדים

על בסיס המשתנים הקיימים בסקר חברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ולאחר חשיבה צוותית משותפת, גובשה רשימת המשתנים הסופית, ונבנה מדד המורכב מארבעה תתי-מדדים עצמאיים.

להלן פירוט של ארבעת המדדים:

- המדד להשתלבות חברתית של העולים בישראל.
- המדד להשתלבות על פי רמת חיים.
- המדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית.
- המדד הסובייקטיבי, הכולל שאלות שביעות רצון ואופטימיות.

על מנת לבנות את כל אחד מהמדדים, יצרנו סדרה של משתנים מתוקננים, אשר הוכנסו בסופו של דבר למדד אחד על בסיס שיקולי מהימנות מסוג עקיבות פנימית.

4.1 מדד השתלבות חברתית

המדד להשתלבותם החברתית של העולים בישראל מורכב מהמשתנים הבאים:

- רמת הידיעה של השפה העברית.
- תחושת בדידות.

לאחר בדיקות מהימנות שערכנו על נתוני הסקר החברתי, לא הצלחנו להרכיב מדד חברתי מהימן מהמשתנים המעטים הקיימים בסקר זה לבחינת סוגיה זו. לפיכך, בחרנו לנתח את המימד החברתי באמצעות בחינה נפרדת של משתני הבסיס בלבד. עבור יתר המדדים הצלחנו להרכיב מדדים, אשר עמדו בקריטריון המהימנות שנקבע.

4.2 מדד השתלבות לפי רמת חיים

המדד להשתלבותם לפי רמת חיים של העולים בישראל מורכב מהמשתנים הבאים:

- הכנסת משק בית לנפש.
- יכולת כיסוי הוצאות.
- שקלול צריכת מוצרים (מכונית, מחשב, אינטרנט, נופש בארץ ונופש בחו"ל).
- צפיפות דיור (מספר חדרים/נפשות).
- שביעות רצון מהמצב הכלכלי.

חמשת המשתתפים של המדד תוקננו², קיבלו משקל זהה וחוברו לציון כללי סופי, אשר מתבטא בשני אופנים: האחד - באמצעות חישוב מיקומה היחסי (בציוני תקן) של כל קבוצה ביחס לממוצע: ציון 0 - נמצא בציון הממוצע של המדגם. ציון חיובי - נמצא מעל הממוצע של המדגם. ציון שלילי - נמצא מתחת לממוצע של המדגם. והשני - באמצעות חישוב מיקומה היחסי (בציוני תקן) של כל קבוצה ביחס לקבוצת ילידי ישראל ממוצא אירופה ואמריקה (דור שני אשכנזים).

4.3 מדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית

המדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית מורכב משלושת המדדים הבאים:

מדד פוטנציאל השתלבות בשוק העבודה - הון אנושי

מדד זה מורכב מהמשתתפים הבאים:

- השכלה אקדמית – משקלו במדד פוטנציאל ההשתלבות הוא 1/3.
 - רמת שפה עברית – משקלו במדד פוטנציאל ההשתלבות הוא 1/3.
 - ותק בשוק העבודה בארץ – משקלו במדד פוטנציאל ההשתלבות הוא 1/3.
- במדד המקורי נכלל גם ותק בחו"ל, אך מכיוון שבנתוני סקר 2008 המקובץ נתון זה לא זמין, נאלצנו לוותר על משתנה זה.

מדד השתלבות בשוק העבודה

במדד זה יוצגו תוצאות הניתוחים הבאים:

- שיעור השתתפות בכוח העבודה ושיעור מובטלים.
- השתלבות בתעסוקה המורכבת מהפרמטרים הבאים:

- הכנסה מעבודה (50%).
- עיסוק PTM (30%).
- היקף משרה (20%).

מדד השתלבות סובייקטיבי בשוק העבודה

- שביעות רצון מההכנסה.
- שביעות רצון מהתפקיד.

אינדיקטורים אלו חושבו בשל ההבדלים הבולטים בין הקבוצות בשוק העבודה. שיטת העיבוד במדד זה דומה לאופן בו חושבו המדדים הקודמים:

² תורגמו לציוני תקן על מנת לאפשר חיבור משתתפים בעלי סולמות ערכים שונים.

כמו בשני המדדים הקודמים, המשתנים של כל אחד משלושת תתי-המדדים מתוקננים וניתן לבטא אותם בשני אופנים: האחד - באמצעות חישוב מיקומה היחסי (בציוני תקן) של כל קבוצה ביחס לממוצע כמפורט להלן:

ציון 0 - נמצא בציון הממוצע של המדגם.

ציון חיובי - נמצא מעל הממוצע של המדגם.

ציון שלילי - נמצא מתחת לממוצע המדגם.

והשני - באמצעות חישוב מיקומה היחסי (בציוני תקן) של כל קבוצה ביחס לקבוצת ילידי ישראל ממוצא אירופה ואמריקה.

4.4 המדד הסובייקטיבי הכולל שאלות של שביעות רצון ואופטימיות

למדד זה לא ניתן לפתח מדד יחידי על סמך נתוני הסקר החברתי, מאחר ולא נמצאות בסקר מספיק שאלות רלוונטיות להערכתו.

אשר על כן, בחנו שני משתנים אשר יכולים לתת אינדיקציה על שביעות רצון כללית של העולים:

- שביעות רצון כללית מהחיים.
- ציפיות לשנה הקרובה.

5 תיאור האוכלוסייה הנדגמת

בשתי הטבלאות הבאות מופיעים מספרי המקרים במדגמים עבור שלושת הסקרים החברתיים: 2003, 2005 ו-2008, לפי שבע הקבוצות המתוארות בטבלה:

טבלה 1 - התפלגות קבוצות המחקר

2008		2005		2003		שנת סקר
%	60-25	%	60-25	%	60-25	גיל
15.99	645	17.39	762	17.24	740	עולי חבה"ע
1.76	71	1.07	47	1.07	46	עולי אתיופיה
2.85	115	2.85	125	2.68	115	יתר העולים אחרי 89
13.09	528	17.99	788	19.38	832	עולים ותיקים
30.23	1,219	26.93	1,180	28.30	1,215	דור שני מזרחיים
15.97	644	16.07	704	16.89	725	דור שני אשכנזים
20.11	811	17.69	775	14.44	620	ערבים אזרחי ישראל
100	4,033	100	4,381	100	4,293	סה"כ

טבלה 2 - התפלגות קבוצות המחקר ומגדר

2008		2005		2003		שנת סקר
נשים	גברים	נשים	גברים	נשים	גברים	מגדר
356	289	414	348	399	341	עולי חבה"ע
37	34	24	23	19	27	עולי אתיופיה
57	58	58	67	63	52	יתר העולים אחרי 89
281	247	409	379	435	397	עולים ותיקים
627	592	579	601	613	602	דור שני מזרחיים
315	329	342	362	370	355	דור שני אשכנזים
401	410	389	386	299	321	ערבים אזרחי ישראל
2,074	1,959	2,215	2,166	2,198	2,095	סה"כ

מתוך טבלאות 1 ו-2 ניתן לראות, כי בכל אחת מהשנים המדגם כולל כ-4,000 נבדקים מקבוצת הגילאים 60-25. בנוסף, ניתן לראות מתוך הטבלאות, כי קיים מיעוט נתונים בקטגוריות של עולי אתיופיה ויתר העולים

אחרי שנת 1989. דבר זה מגביל את האפשרויות לביצוע חקר השוואתי בין השנים. הבעייתיות המספרית מתחדדת כאשר מפצלים את המדגמים לפי מגדר (טבלה 2). עבור יתר הקבוצות של העולים וכן עבור קבוצות ילידי ישראל מתקבל מספר מקרים מספק לביצוע ניתוחים השוואתיים.

בחלק הבא נציג את הממצאים בניתוח השוואתי בין השנים 2003, 2005 ו-2008.

6 ממצאים

6.1 המדד להשתלבות חברתית

השתלבותם החברתית של העולים נבחנה באמצעות סדרה של משתנים הנמצאים בסקר החברתי. הממצאים אשר מוצגים כאן הינם של משתני הבסיס, הבוחנים את ידיעת השפה ותחושת בדידות כללית בחברה. בדומה לדו"ח הקודם, משתני הבסיס הללו מנותחים באופן נפרד ואינם משוקללים לידי מדד אחד.

6.1.1 ידיעת השפה

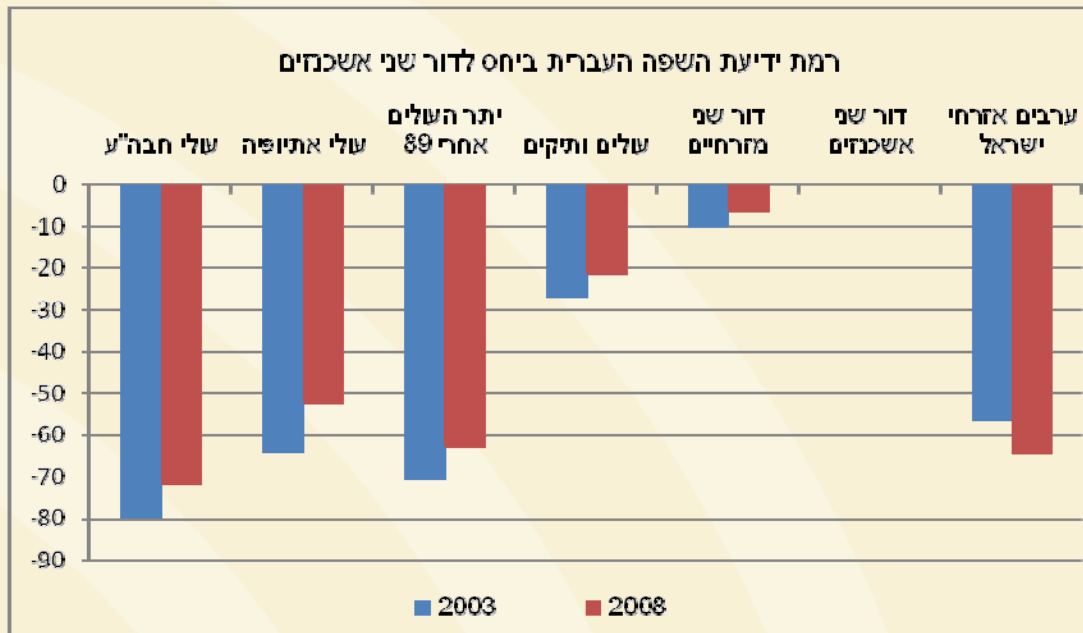
טבלה 3 - אחוז המדווחים כי יודעים היטב את השפה³

שנת סקר	2003	2008
רמת ידיעת השפה העברית	%	%
עולי חבה"ע	12	22
עולי אתיופיה	28	41
יתר העולים אחרי 89	22	30
עולים ותיקים	66	72
דור שני מזרחיים	82	87
דור שני אשכנזים	92	93
ערבים אזרחי ישראל	36	29
ממוצע כללי באוכלוסייה	60	62

מתוך תרשים 1 ניתן לראות את השינוי בידיעת השפה בקרב הקבוצות השונות, ביחס לידיעת השפה בקרב דור שני אשכנזים בכל אחת משנות הסקר החברתי.

³ באשר למשתנה השפה, אשר הינו מרכזי בתוך המימד החברתי, ניתן היה לנתח אותו בסקר החברתי משנת 2003 ומשנת 2008. בדיקת משתנה זה בסקר של שנת 2005 העלתה כי חל שיבוש בקידוד הנתונים, משום שכל מי שענה על הסקר בעברית, נחשב אוטומטית כמי שדובר עברית ברמה טובה. לכן הנתונים המתקבלים עבור שאלה זו בשנת 2005 זו אינם מהימנים.

תרשים 1 - רמת ידיעת השפה העברית ביחס לדור שני אשכנזים

מטבלה 3 ומתרשים 1 ניתן ללמוד, כי באופן לא מפתיע היהודים ילידי ישראל שולטים היטב בשפה (מעל 80%). העולים הוותיקים שולטים אף הם בשפה העברית, אם כי באחוזים נמוכים יותר. בקרב העולים מצטיירת התמונה הבאה: רמת השליטה הנמוכה ביותר בשפה היא של העולים ממדינות חבר העמים. רק 12% מהם בשנת 2003 ו-22% בשנת 2008 דיווחו כי הם שולטים היטב בשפה העברית. נתון שעשוי להפתיע נוגע לשיפור בידיעת השפה בקרב עולי אתיופיה. בעוד שבשנת 2003 רק כ-28% העידו כי הם שולטים בשפה העברית, בשנת 2008 כ-41% מעידים כי הם שולטים בשפה העברית (יתכן כי תוצאות אלו מוטות עקב המדגם הקטן יחסית בקרב קבוצה זו). באופן כללי, ניתן לראות מגמת שיפור ברורה בקרב העולים בין השנים 2003 ו-2008 והתקרבות אל הממוצע הכללי. חלק משיפור זה נובע, ככל הנראה, מכך שמשך שהייה בארץ גדל בין השנים הללו. נתון מעניין נוסף הוא, שחלה ירידה משמעותית בידיעת השפה ביחס לממוצע בקרב ערביי ישראל בין השנים 2003 ל-2008. כמו כן, נראה כי קיימת מגמת סגירת פערים של דור שני מזרחיים עד לפער של 6% בלבד בהשוואה לדור שני אשכנזים.

6.1.2 תחושת בדידות

טבלה 4 - אחוז המדווחים כי חשים בודדים

שנת סקר	2003	2005	2008
תחושת בדידות	%	%	%
עולי חבה"ע	38.6	45.0	48.7
עולי אתיופיה	52.2	51.1	60.6
יתר העולים אחרי 89	40.9	37.6	42.6
עולים ותיקים	43.5	45.1	49.2
דור שני מזרחיים	39.4	46.9	50.6
דור שני אשכנזים	44.7	46.3	53.3
ערבים אזרחי ישראל	39.0	46.2	35.1
ממוצע כללי באוכלוסייה	41.1	45.8	47.4

כמחצית מהאוכלוסייה מרגישה בדידות. מגמה זו הולכת ומתפתחת על פני השנים בכל קבוצות האוכלוסייה. אולי ניתן לשער, שהחיים בחברה מודרנית עם ערכים קפיטליסטיים ואינדיווידואליסטיים, מובילים להרגשת ניכור מסוימת, המתבטאת בתחושה של בדידות. חיזוק נוסף להשערה זו יכול להתקבל מבחינה של צעדי המדיניות הכלכלית הממשלתית בשנים האחרונות. צעדים אלו שיקפו קו קפיטליסטי, הדוגל בהקטנה משמעותית של קצבאות מהממשלה ומדיניות של הפרטה.

6.2 המדד להשתלבות על פי רמת חיים

ההשתלבות הכלכלית המתבטאת ברמת החיים של העולים, נבחנה באמצעות סדרה של משתנים הנמצאים בסקר החברתי. משתנים אלו מהווים משתני בסיס, אשר משמשים לחישוב המדד המסכם לרמת החיים. סעיף זה מפרט את הממצאים שהתקבלו עבור כל אחד ממשתני הבסיס: הכנסה חודשית ממוצעת לנפש, יכולת כיסוי הוצאות, שקלול צריכת מוצרים, צפיפות דיור ושביעות רצון מהמצב הכלכלי. לאחר ההצגה הנפרדת של המשתנים השונים, נפרט את הממצאים אשר התקבלו מעיבוד המדד המסכם.

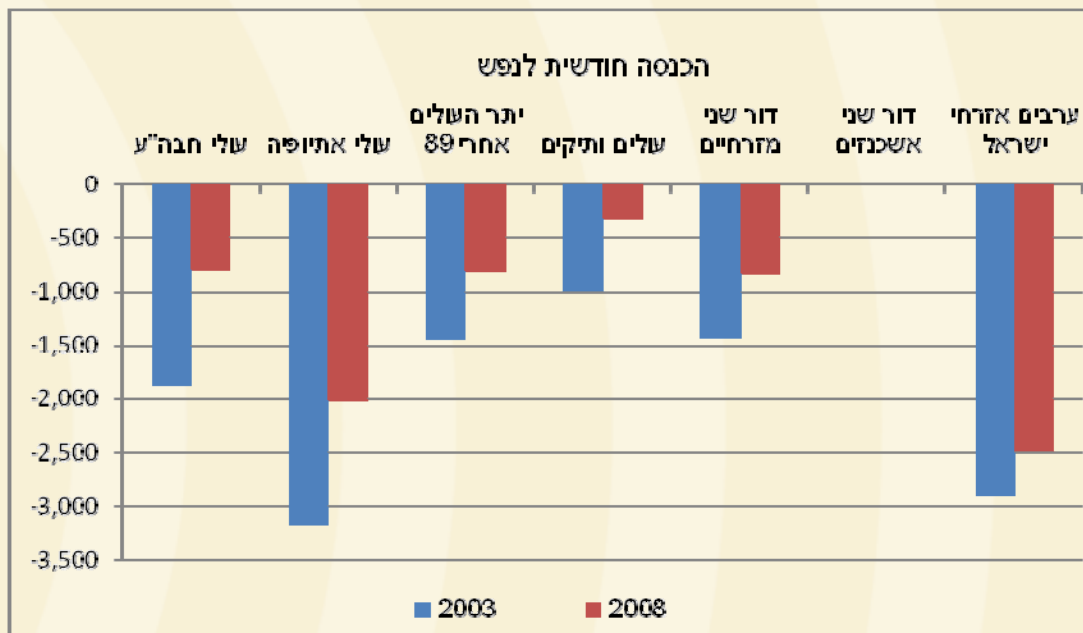
6.2.1 הכנסה חודשית ממוצעת לנפש

טבלה 5 - הכנסה חודשית ממוצעת לנפש

שנת סקר	2003	2005	2008
הכנסה חודשית ממוצעת לנפש	₪	₪	₪
עולי חבה"ע	2,733	2,980	3,222
עולי אתיופיה	1,436	1,288	2,005
יתר העולים אחרי 89	3,160	2,487	3,206
עולים ותיקים	3,616	3,759	3,707
דור שני מזרחיים	3,170	3,026	3,184
דור שני אשכנזים	4,604	4,366	4,022
ערבים אזרחי ישראל	1,704	1,383	1,522
ממוצע כללי באוכלוסייה	3,193	3,021	2,996

בתרשים 2 ניתן לראות את הפערים בין הקבוצות השונות לבין ההכנסה לנפש בקבוצת דור שני אשכנזים.

תרשים 2 - הכנסה חודשית לנפש ביחס לדור שני אשכנזים

מטבלה 5 ומתרשים 2 עולה, כי כל הקבוצות שיפרו את מצבן ביחס להכנסה של דור שני אשכנזים. עולי חבר העמים שיפרו את מצבם בשנים האלה בצורה המשמעותית ביותר. יחד עם זאת, עולה כי קיימים פערים

משמעותיים בהכנסות שבין עולי אתיופיה וערבים אזרחי ישראל לבין שאר האוכלוסיות. כמו כן, קיים צמצום מסוים של הפער בין ההכנסה לנפש של דור שני מזרחיים לזו של דור שני אשכנזים.

6.2.2 יכולת כיסוי הוצאות

טבלה 6 - אחוז המדווחים כי הינם מתקשים לכסות הוצאות

שנת סקר	2003	2005	2008
יכולת כיסוי הוצאות	%	%	%
עולי חבה"ע	48	49	51
עולי אתיופיה	65	77	61
יתר העולים אחרי 89	44	54	35
עולים ותיקים	54	50	45
דור שני מזרחיים	61	60	52
דור שני אשכנזים	40	40	34
ערבים אזרחי ישראל	58	66	67
ממוצע כללי באוכלוסייה	53	54	51

מטבלה 6 ניתן ללמוד, כי יכולת כיסוי ההוצאות נותרה כמעט בעינה לאורך השנים 2003-2008. למרות זאת, ניתן לראות כי בקרב ערביי ארץ ישראל וכן בקרב עולי חבר העמים חלה הרעה ביכולת כיסוי ההוצאות. יתכן כי שינוי זה נובע משינויים במדיניות הקצבאות המשולמות כפי שנקבעה בשנת 2003, מה שבא לידי ביטוי בשנים המאוחרות יותר.

6.2.3 צריכת מוצרים

על מנת לקחת בחשבון היבטים הקשורים לצריכת מוצרים, אשר משמעותיים להערכת רמת חייו של הפרט, נעשה שקלול של מספר מוצרים מתוך סדרה של שאלות בסקר החברתי (מכונית, מחשב, אינטרנט, נופש בארץ ונופש בחו"ל). בטבלה הבאה מוצגים הממצאים אשר התקבלו עבור משתנה משוקלל זה.

טבלה 7 - שקלול צריכת מוצרים⁴

שנת סקר	2003	2005	2008
שקלול צריכת מוצרים	%	%	%
עולי חבה"ע	51	58	39
עולי אתיופיה	27	32	25
יתר העולים אחרי 89	62	61	42
עולים ותיקים	64	70	45
דור שני מזרחיים	62	67	47
דור שני אשכנזים	77	77	53
ערבים אזרחי ישראל	42	42	32
ממוצע כללי באוכלוסייה	60	63	43

מתוך טבלה 7 ניתן לראות עלייה ברמת צריכת המוצרים בין השנים 2003 ל-2005. לעומת זאת, בשנת 2008 ניתן לראות ירידה חדה בשקלול צריכת המוצרים. הסבר אפשרי לתופעת הקטנת התצרוכת בין השנים 2005 ל-2008 יכול להיות המשבר הפיננסי שפרץ באמצע שנה זו והקטנת התצרוכת בעקבותיו. לדוגמה, "שוק הרכב בדצמבר המשיך להתרסק" (מגזין אוטו 5/1/2009), או: "במחצית השנייה של 2008 נרשמה ירידה של 24% בהוצאה לצריכת מוצרים בני קיימא לעומת המחצית השנייה של 2007" (משרד האוצר, הודעה לעיתונות, 13/1/2009).

⁴ משתנה זה חושב כ-scarcity index כאשר כל אחד מהמרכיבים מקבל משקל יחסי בהתאם להתפלגותו באוכלוסייה בסקר החברתי של 2003. ככל שהמוצר נדיר יותר, משקלו גבוה יותר. המשקלות שניתנו למוצרים השונים הינם: רכב - 0.639, אינטרנט - 0.421, מחשב - 0.622, טיולים בישראל - 0.30, טיולים בחו"ל - 0.51. על פי נוסחה זו, הערך המרבי שמשתנה זה יכול לקבל הינו 2.492. הנתונים המוצגים בטבלה הינם האחוז הממוצע עבור כל קבוצה מתוך המקסימום האפשרי.

6.2.4 מרחב מחייה לנפש

טבלה 8 - מרחב מחייה לנפש

שנת סקר	2003	2005	2008
מרחב מחייה	חדרים לנפש	חדרים לנפש	חדרים לנפש
עולי חבה"ע	1.1	1.1	1.2
עולי אתיופיה	0.8	0.8	0.8
יתר העולים אחרי 89	1.1	1.9	1.2
עולים ותיקים	1.3	1.4	1.3
דור שני מזרחיים	1.1	1.3	1.2
דור שני אשכנזים	1.3	1.4	1.3
ערבים אזרחי ישראל	0.9	0.8	0.8
ממוצע כללי באוכלוסייה	1.2	1.2	1.1

מטבלה 8 מתקבלת תמונה, המתיישבת עם הממצאים הקודמים שהוצגו עד כה בהקשר לרמת החיים. באופן כללי, נראה כי חל צמצום מסוים במרחב לנפש בכלל האוכלוסייה, אך יש שיפור יחסי אצל עולי חבר העמים. הקבוצה בעלת מרחב המחיה הגבוה ביותר היא קבוצת דור שני אשכנזים, בעוד שקבוצת עולי אתיופיה וקבוצת הערבים הן בעלות מרחב המחיה הנמוך ביותר. ככל הנראה, בניגוד לצריכת מוצרים בני קיימא, צריכת שירותי הדיור לא השתנתה כתוצאה מהמשבר הפיננסי, מכיוון שזו החלטה לטווח ארוך ופחות רגישה לתנודתיות בשל תנאי שוק משתנים.

6.2.5 אי שביעות רצון מהמצב הכלכלי

טבלה 9 - אחוז הלא מרוצים מהמצב הכלכלי

שנת סקר	2003	2005	2008
אי שביעות רצון מהמצב הכלכלי	%	%	%
עולי חבה"ע	78	66	66
עולי אתיופיה	74	72	65
יתר העולים אחרי 89	58	58	41
עולים ותיקים	51	46	42
דור שני מזרחיים	57	52	43
דור שני אשכנזים	42	38	34
ערבים אזרחי ישראל	60	61	58
ממוצע כללי באוכלוסייה	58	53	48

משתנה בסיסי אחרון המרכיב את המדד לרמת ואיכות חיים, הוא משתנה סובייקטיבי הבוחן את רמת שביעות הרצון מהמצב הכלכלי. הממצאים העולים מתוך טבלה זו מעניינים, משום שאינם בהלימה עם הממצאים הקודמים שהצגנו. לאורך השנים ניתן לראות ירידה מסוימת באחוז הלא מרוצים מהמצב הכלכלי. לאור הירידה הכללית ברמת החיים, שחלה במחצית השנייה של 2008, יתכן כי הירידה באי שביעות הרצון בשנת 2008 נובעת משינוי נקודת הייחוס של הנבדקים. עבור עולי חבר העמים, מגמת הצמצום בהיקפי אי שביעות הרצון הסתיימה בשנת 2005, כך שבקבוצה זו שיעור הלא מרוצים נותר גבוה יחסית.

6.2.6 מדד מסכם לרמת חיים

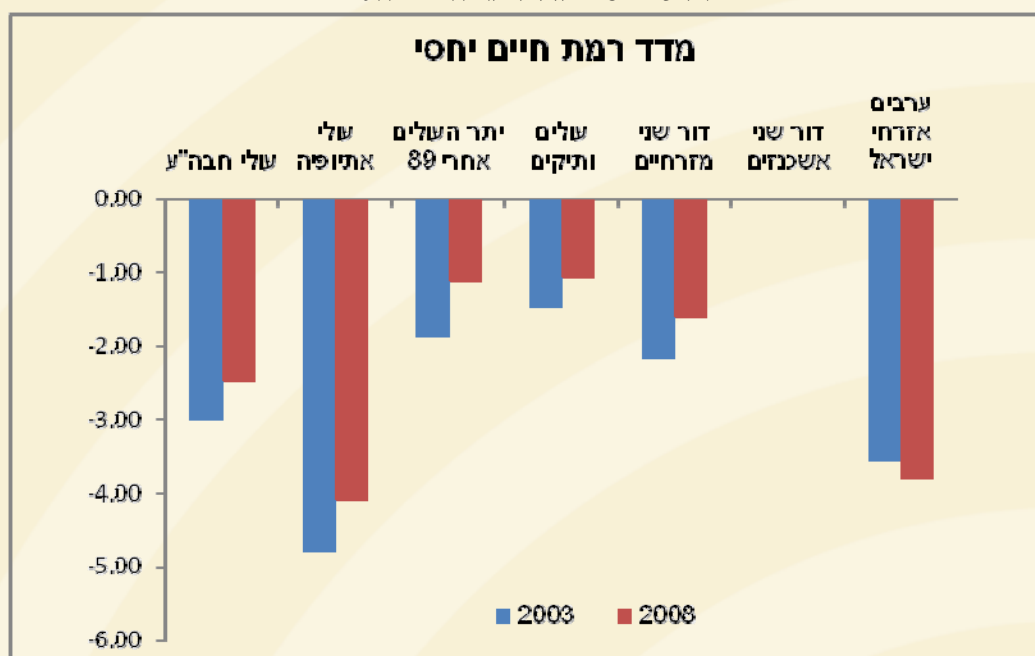
לאחר הצגת משתני הבסיס השונים, נעבור להצגת המדד המסכם של רמת החיים. אנו נציג את המדד בטבלה 10 כפי שהתקבל מניתוח הנתונים בסקר החברתי בשנים 2003, 2005 ו-2008. הנתונים בטבלה הינם בציוני תקן. עבור כל שנה מוצגות שתי עמודות: עמודה אחת - בה כל הקבוצות משוות לממוצע הכללי של הקבוצות באותו מדגם, ועמודה שנייה - בה כל הקבוצות משוות לקבוצת דור שני אשכנזים. הבחינה ביחס לממוצע מאפשרת לבחון ביתר קלות את הקבוצות אשר נמצאות מעל הממוצע (ערך ציון תקן חיובי), לעומת הקבוצות מתחת לממוצע (ערך ציון תקן שלילי). ככל שהערך גדול יותר (בערך מוחלט), כך הוא רחוק יותר מהממוצע. הבחינה ביחס לקבוצת דור שני אשכנזים מאפשרת השוואה לקבוצה החזקה בחברה הישראלית. אמנם כל הקבוצות מקבלות ציון שלילי, אך ניתן להעריך את הפער היחסי בין כל קבוצה לבין הקבוצה החזקה.

טבלה 10 - מדד לרמת חיים: ציוני תקן ביחס לממוצע וביחס לקבוצת דור שני אשכנזים

2008		2005		2003		שנת סקר
ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	מדד רמת ואיכות חיים
-2.48	-0.84	-2.14	-0.58	-3.01	-1.12	עולי חבה"ע
-4.09	-2.45	-4.22	-2.66	-4.80	-2.92	עולי אתיופיה
-1.12	0.53	-2.29	-0.74	-1.87	0.01	יתר העולים אחרי 89
-1.07	0.57	-0.96	0.60	-1.48	0.41	עולים ותיקים
-1.61	0.04	-1.57	-0.02	-2.17	-0.29	דור שני מזרחיים
0.00	1.65	0.00	1.55	0.00	1.88	דור שני אשכנזים
-3.80	-2.15	-3.44	-1.89	-3.57	-1.68	ערבים אזרחי ישראל

בטבלה 10 ניתן לראות את ציוני התקן, הן ביחס לממוצע והן ביחס לדור השני של האשכנזים. על מנת להתרשם מממצאים אלו, בתרשים מספר 3 מוצגים ציוני המדד שהתקבלו עבור הקבוצות השונות בשנים 2003 ו-2008, לפי החישוב המתבסס על ההשוואה ביחס לדור שני אשכנזים. מתוך התרשים ניתן לראות, כי מלבד קבוצת ערביי ישראל, הפערים בין כל הקבוצות לבין קבוצת דור שני אשכנזים הצטמצמו בין השנים הללו. הקבוצה אשר צמצמה את הפערים בצורה הגדולה ביותר היא קבוצת 'יתר העולים אחרי 89'. קבוצה זו צמצמה את הפער בכ-40%. אצל קבוצות עולי חבר העמים ועולי אתיופיה ניתן לראות כי הפער בשנת 2008 צומצם בכ-15% בלבד לעומת הפער שהיה בשנת 2003.

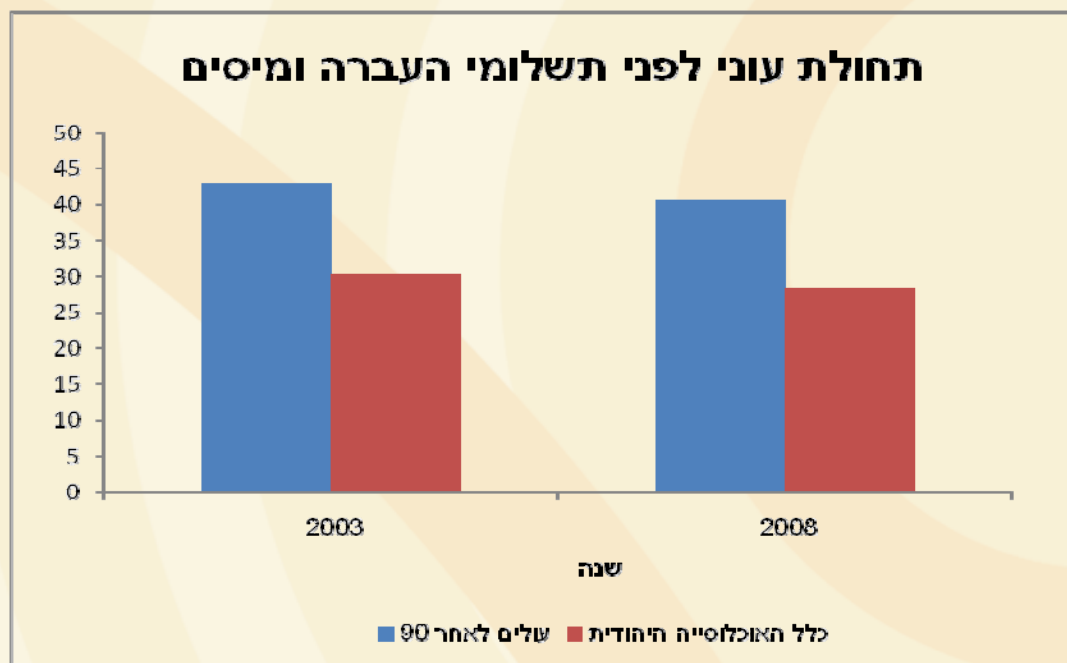
תרשים 3 - מדד רמת חיים יחסי

6.2.7 תחולת העוני

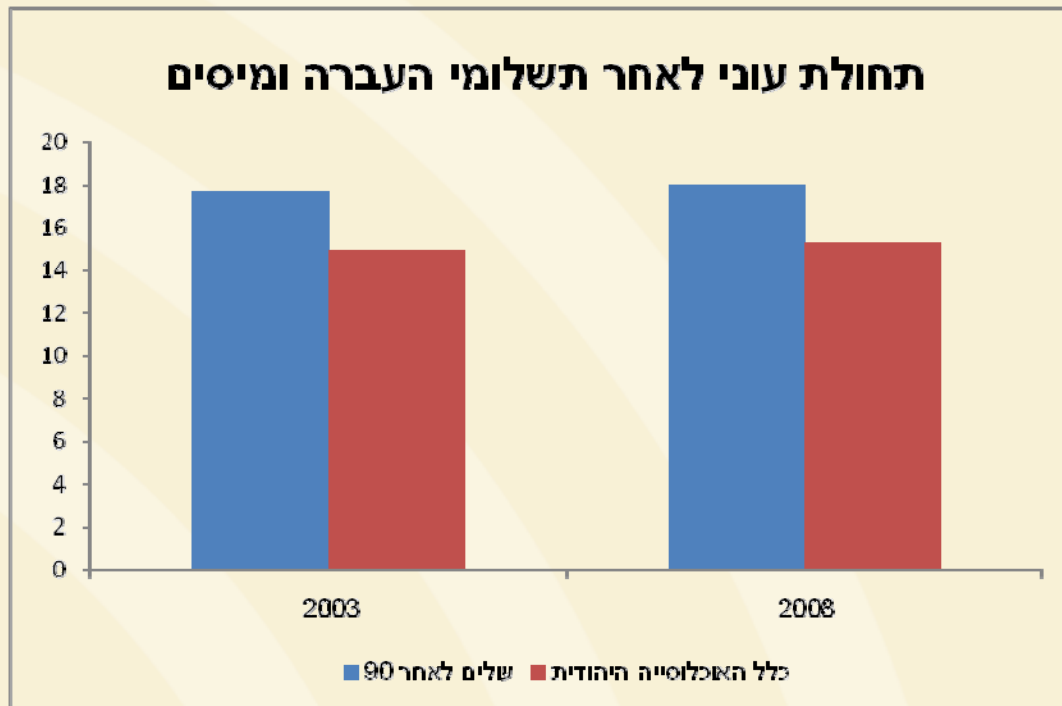
כתמונה משלימה למדד רמת החיים שהוצג לעיל, ותוך התמקדות באוכלוסיית העולים מחבר העמים, נציג את התמורות שחלו במאפייני העוני של קבוצה זו ביחס לכלל האוכלוסייה היהודית בין השנים 2003 ל-2008.

תרשים 4 - תחולת העוני לפני תשלומי העברה ומיסים

מקור: הביטוח הלאומי דו"ח העוני 2009 וסקירה שנתית 2005.

תרשים 5 - תחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים

מקור: הביטוח הלאומי דו"ח העוני 2009 וסקירה שנתי 2005.

מתרשימים 4 ו-5 ניתן לראות, כי לאורך השנים, תחולת העוני, הן בהכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים והן בהכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים, גבוהה יותר באופן משמעותי אצל העולים. תחולת העוני לפני תשלומי העברה גבוהה בכ-40% לעומת תחולת העוני באוכלוסייה היהודית, בעוד שלאחר תשלומי העברה, תחולת העוני גבוהה יותר בכ-20%. מכאן ניתן להבין את התלות של אוכלוסיות העולים בתשלומי העברה. בנוסף, חלק מתופעת העוני יכול להיות מוסבר בסיבות הקשורות לשוק העבודה, אשר בו נדון בחלק הבא.

6.3 המדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית של העולים בישראל

המדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית מורכב, כפי שכבר צוין, משלושה מדדי משנה: מדד פוטנציאל השתלבות בשוק העבודה, מדד השתלבות בשוק העבודה ומדד השתלבות סובייקטיבית בשוק העבודה. הממצאים מוצגים עבור נשים וגברים בנפרד. להלן נפרט את הממצאים שהתקבלו עבור כל מדד משנה.

6.3.1 פוטנציאל השתלבות בשוק העבודה

6.3.1.1 הון אנושי

טבלה 11 - אחוז בעלי השכלה אקדמית

שנת סקר	2003	2005	2008
% בעלי השכלה אקדמית	%	%	%
עולי חבה"ע	40.6	41.3	37.9
עולי אתיופיה	6.5	6.4	18.3
יתר העולים אחרי 89	56.5	38.4	43.5
עולים ותיקים	26.3	30.5	31.7
דור שני מזרחיים	17.2	19.9	20.9
דור שני אשכנזים	40.7	42.3	43.2
ערבים אזרחי ישראל	10.8	12.3	11.2
ממוצע כללי	27.0	28.2	27.4

באופן כללי, ניתן לראות כי אין שינוי בשיעור המשכילים לאורך השנים 2003-2008. בקרב עולי חבר העמים שיעור המשכילים ירד. הסבר אפשרי לכך הוא, שבשל התבגרות העולים הייתה יציאה של משכילים משוק העבודה, בעוד שהדור הצעיר של העולים לא שומר על אותה רמת השכלה.

מדד פוטנציאל ההשתלבות בשוק העבודה הורכב משלושה משתני בסיס מתוקננים, אשר ניתן להם משקל שווה בחישוב⁵: רמת ידיעת השפה העברית שהוצגה בטבלה 3, אחוז בעלי השכלה אקדמית, וותק בשוק העבודה בישראל.

6.3.1.2 וותק בשוק העבודה בארץ

טבלה 12 - שנות וותק בשוק העבודה בארץ

שנת סקר	2003	2005	2008
ותק בשוק העבודה בארץ	שנים	שנים	שנים
עולי חבה"ע	6	7	17
עולי אתיופיה	8	6	12
יתר העולים אחרי 89	5	5	16
עולים ותיקים	22	19	20
דור שני מזרחיים	14	13	16
דור שני אשכנזים	18	16	17
ערבים אזרחי ישראל	10	8	10
ממוצע כללי באוכלוסייה	14	12	15

⁵ בגרסה זו לא נלקח בחשבון הנתון של שנות וותק בעבודה בחו"ל, עקב חוסר בנתון בסקר החברתי המקובץ ל-2008. המדד חושב בשנית לשנים הקודמות.

מטבלה 12 ניתן לראות את העלייה הגבוהה בשנות הוותק בשוק העבודה בקרב הקבוצות הבאות: עולי חבר העמים, עולי אתיופיה ויתר העולים אחרי 89. הדבר מלמד על השתלבות רבה יותר של הדור הצעיר בשוק העבודה. כלומר, העולים המבוגרים יותר יצאו מאוכלוסיית המדגם (גילאים 25-60) ללא צבירה משמעותית של ותק בשוק העבודה, בעוד שהעולים שעלו בגילאים צעירים יחסית, כבר משתלבים בשוק העבודה. ככל שהשנים עוברות, עולה משקלם בקרב אוכלוסיית העולים.

6.3.1.3 מדד פוטנציאל ההשתלבות בשוק העבודה

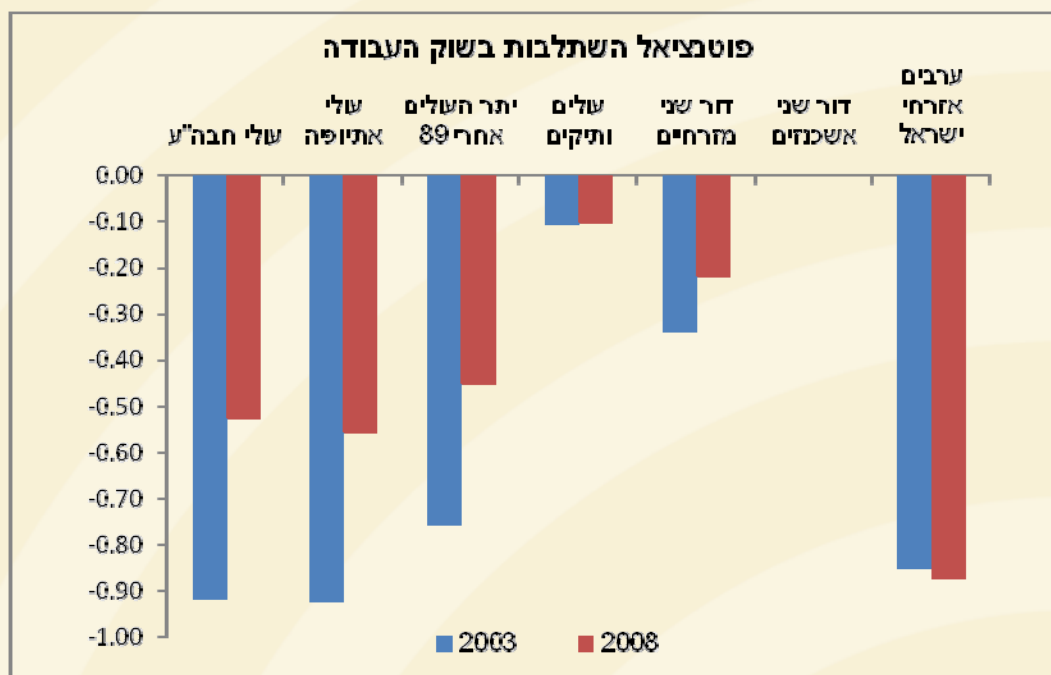
מדד פוטנציאל ההשתלבות בשוק העבודה הורכב, כאמור, משלושה משתני בסיס, שהוצגו בטבלאות 3 (ידיעת השפה), 11 ו-12. עם זאת, מאחר שלא ניתן היה לנתח את משתנה השפה בסקר החברתי משנת 2005 (ראה הערת שוליים מס' 2), חושב המדד עבור השנים 2003 ו-2008 בלבד. תוצאות המדד מוצגות בטבלה 13 ובתרשים 6.

טבלה 13 - מדד הפוטנציאל בשוק העבודה

2008		2003		שנת הסקר
ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	פוטנציאל השתלבות בשוק העבודה
-0.53	-0.18	-0.92	-0.51	עולי חבה"ע
-0.56	-0.22	-0.92	-0.51	עולי אתיופיה
-0.45	-0.11	-0.76	-0.35	יתר העולים אחרי 89
-0.10	0.24	-0.11	0.30	עולים ותיקים
-0.22	0.12	-0.34	0.07	דור שני מזרחיים
0.00	0.34	0.00	0.41	דור שני אשכנזים
-0.87	-0.53	-0.85	-0.44	ערבים אזרחי ישראל

טבלה 13 מסכמת את המדד לפוטנציאל ההשתלבות בשוק העבודה כפי שהתקבל בסקרים החברתיים של 2003 ו-2008. מהעולה בניתוח הנתונים, נראה כי חל שיפור בפוטנציאל ההשתלבות בשוק העבודה של כל העולים (פרט לעולים הוותיקים) ביחס לדור השני של האשכנזים. אם דנים ביכולת המדינה לקלוט עלייה, ממצא זה מעודד, משום שניתן ללמוד ממנו על כך שעם חלוף השנים עולה יכולת ההשתלבות של עולים בשוק העבודה. כמו כן, ניתן לראות צמצום פערים של דור שני מזרחיים, וכן התרחקות יחסית בפוטנציאל ההשתלבות של ערבים.

תרשים 6 - פוטנציאל השתלבות בשוק העבודה

6.3.2 מדד השתלבות בתעסוקה

בחלק זה נתאר את המדד המרכזי לבחינת מצבם הכלכלי והתעסוקתי של העולים. בטרם נעבור למדד עצמו, נציג שני נתונים משמעותיים לפעילות בשוק העבודה: שיעור המשתתפים בכוח העבודה ואחוז המובטלים.

טבלה 14 - שיעור המשתתפים בכוח העבודה

שנת סקר	2003	2005	2008
% המשתתפים	%	%	%
עולי חב"ע	86	86	87
עולי אתיופיה	65	72	86
יתר העולים אחרי 89	73	73	87
עולים ותיקים	76	78	81
דור שני מזרחיים	79	84	87
דור שני אשכנזים	81	82	87
ערבים אזרחי ישראל	54	58	61
ממוצע כללי	76	78	81

מתוך טבלה 14 ניתן לראות כי בין השנים 2003 ל-2008 חלה עלייה בממוצע שיעורי ההשתתפות בשוק העבודה. יתכן כי הדבר נובע משני תהליכים שהתרחשו בשנים אלו ואשר קשורים בשוק העבודה. האחד הוא צמצום הקצבאות, והשני הוא העלאת שכר המינימום. שני צעדים אלו הגדילו את התמריצים להיכנס לשוק העבודה (הגדילו את יחס החלפה⁶). ממצא מעניין הוא שיעור ההשתתפות הגבוה יחסית של קבוצת עולי חבר העמים.

טבלה 15 - אחוז מובטלים

שנת סקר	2003	2005	2008
% המובטלים	%	%	%
עולי חבה"ע	8.9	4.5	3.1
עולי אתיופיה	8.7	4.3	12.7
יתר העולים אחרי 89	3.5	5.6	6.1
עולים ותיקים	7.0	4.2	5.5
דור שני מזרחיים	6.8	6.8	4.5
דור שני אשכנזים	5.2	3.3	3.0
ערבים אזרחי ישראל	8.5	8.6	6.2
ממוצע כללי	7.1	5.6	4.7

הנתונים מטבלה 15 משלימים את נתוני שיעור ההשתתפות בכוח העבודה, ומוסיפים מימד חשוב לתמונה. שיעור המובטלים בקרב עולי חבר העמים יורד משמעותית עם השנים. מגמה זו תואמת את המציאות הכלכלית החיובית בישראל בתקופה זו. ההשתתפות הגבוהה יחד עם האבטלה הנמוכה, מלמדות על תרומה משמעותית של קבוצת העולים מחבר העמים לשוק העבודה.

מדד השתלבות בתעסוקה הורכב משלושה משתני בסיס מתוקננים, להם ניתן משקל שונה בחישוב (מופיע בסוגריים): הכנסה מעבודה (50%), עיסוק PTM (30%) והיקף משרה (20%). בשלב ראשון נציג את שלושת המשתנים המרכיבים את המדד.

⁶ יחס החלפה = היחס בין שכר העבודה לבין הכנסה ללא עבודה.

6.3.2.1 הכנסות מעבודה

טבלה 16 מציגה את ההכנסות מעבודה עבור השנים 2003, 2005 ו-2008.

טבלה 16 - ממוצע הכנסה מעבודה בש"ח

שנת סקר	2003	2005	2008	יחס בין 2008 ל- 2003
ממוצע הכנסה מעבודה	ש	ש	ש	%
עולי חבה"ע	4,878	5,357	6,648	36
עולי אתיופיה	4,204	3,971	6,355	51
יתר העולים אחרי 89	6,596	5,533	8,013	21
עולים ותיקים	7,596	7,783	9,627	27
דור שני מזרחיים	6,704	6,477	8,023	20
דור שני אשכנזים	8,590	8,508	9,240	8
ערבים אזרחי ישראל	5,645	4,993	5,640	0
ממוצע כללי	6,717	6,585	7,782	16

באופן כללי, בין השנים 2003 ל-2008 ההכנסות הכלליות במשק עלו. ניתן לראות כי שיעור הגידול בהכנסה הוא חיובי עבור כל קבוצות האוכלוסייה (למעט ערבים אזרחי ישראל). תוצאה זו עקבית עם מחזור העסקים החיובי בישראל בשנים הללו. בנוסף, בקרב עולי חבר העמים שיעור השיפור הוא הגבוה ביותר מבין כל קבוצות האוכלוסייה (פרט לגברים אתיופיים⁷). דבר זה מעיד על התכנסות בהכנסות עולי חבר העמים לממוצע ההכנסות במשק, וחלק מכך אף יכול לנבוע מתוך שיעור מועסקי ה-PTM שיוצג בסעיף הבא.

6.3.2.2 מועסקי PTM

טבלה 17 מציגה את שיעור המועסקים בעיסוקי PTM (Professional, Technical and Managerial) על פני שנות הדו"ח.

טבלה 17 - שיעור המועסקים בעיסוקי PTM

שנת סקר	2003	2005	2008	יחס בין 2008 ל- 2003
% המועסקים במשרות PTM	%	%	%	%
עולי חבה"ע	21.8	29.5	32.1	10.3
עולי אתיופיה	9.8	22.9	14.0	4.2
יתר העולים אחרי 89	54.3	41.9	43.5	-10.8
עולים ותיקים	40.3	43.2	44.7	4.5
דור שני מזרחיים	27.8	32.7	34.0	6.2
דור שני אשכנזים	56.0	55.7	54.5	-1.6
ערבים אזרחי ישראל	21.4	28.3	24.5	3.1
ממוצע כללי	34.1	37.7	37.3	3.2

⁷ יש לזכור את כמות הנדגמים המצומצמת בקרב האתיופיים, דבר העשוי להטות את תוצאות המדגם, כפי שנראה שקורה כאן.

מטבלה 17 ניתן לראות את השיפור בשיעור המועסקים במקצועות פרופסיונאליים ("מקצועיים"). שיעור השינוי הגבוה ביותר הוא בקרב קבוצת עולי חבר העמים. נתון זה יכול להעיד על עלייה ברמת המקצועות בהם אוכלוסייה זו מועסקת, ויכול להוות את אחד מגורמי השיפור בהכנסות.

6.3.2.3 מועסקים במשרה מלאה

טבלה 18 - שיעור המועסקים במשרה מלאה

שנת סקר	2003	2005	2008
% המועסקים במשרה מלאה	%	%	%
עולי חבה"ע	87.4	78.5	82.0
עולי אתיופיה	88.5	71.9	73.1
יתר העולים אחרי 89	82.5	81.0	80.6
עולים ותיקים	84.2	78.2	78.8
דור שני מזרחיים	90.2	81.9	76.8
דור שני אשכנזים	89.2	79.8	71.6
ערבים אזרחי ישראל	87.7	82.3	80.8
ממוצע כללי	87.9	80.1	77.7

מטבלה 18 ניתן ללמוד, כי באופן כללי הרוב המובהק של המועסקים מועסק במשרה מלאה, וזאת ללא כל קשר לשיוך לקבוצות השונות באוכלוסייה. יחד עם זאת, נראה כי יש ירידה בשיעור המועסקים במשרה מלאה לאורך השנים. בנוסף, ניתן לראות כי אחוז המועסקים במשרה מלאה מקרב קבוצת עולי חבר העמים הוא מהגבוהים. הדבר נכון במיוחד לגבי שנת 2008.

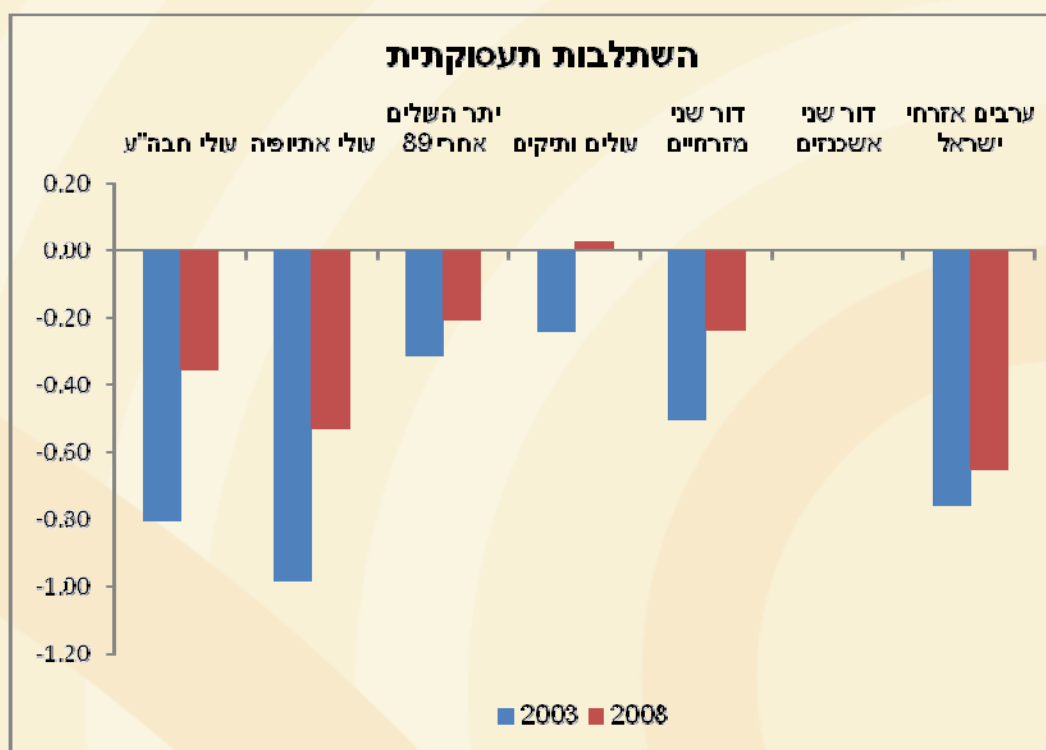
6.3.2.3 המדד להשתלבות כלכלית-תעסוקתית

כעת נחשב את המדד להשתלבות בתעסוקה על בסיס שלושת המדדים שהוצגו לעיל. בנוסף, ציון התקן של המדד של כל קבוצה באוכלוסייה ישווה לציון התקן של קבוצת דור שני אשכנזים.

טבלה 19 - מדד להשתלבות בתעסוקה

השתלבות כלכלית-תעסוקתית: אינדקס השתלבות בתעסוקה						שנת הסקר
2008		2005		2003		קבוצות השוואה
ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים	
-0.07	-0.32	-0.19	-0.58	-0.31	-0.70	עולי חבה"ע
-0.29	-0.54	-0.37	-0.77	-0.41	-0.81	עולי אתיופיה
0.13	-0.12	-0.04	-0.43	0.07	-0.32	יתר העולים אחרי 89
0.26	0.01	0.19	-0.20	0.14	-0.25	עולים ותיקים
0.04	-0.21	-0.02	-0.42	-0.02	-0.42	דור שני מזרחיים
0.25	0.00	0.39	0.00	0.39	0.00	דור שני אשכנזים
-0.22	-0.47	-0.23	-0.62	-0.17	-0.57	ערבים אזרחי ישראל

תרשים 7 - מדד השתלבות בתעסוקה

טבלה 19 ותרשים 7 מסכמים את המדד להשתלבות בתעסוקה של הקבוצות השונות. כפי שניתן לראות מטבלה זו, לאורך השנים 2003-2008 השתלבות קבוצות האוכלוסייה השונות בשוק העבודה הולכת וגדלה ומתכנסת לשיעור המקובל בדור השני של האשכנזים. תופעה זו חזקה במיוחד בקרב עולי חבר העמים.

6.3.3 מדד השתלבות סובייקטיבי בשוק העבודה

מדד זה הורכב משני משתני בסיס מתוקננים, להם ניתן משקל שווה בחישוב:

- שביעות רצון מההכנסה.
- שביעות רצון מהתפקיד.

בטרם נציג את המדד, להלן פירוט התפלגות שני משתני בסיס אלו על פי נתוני הסקר החברתי 2003, 2005 ו-2008.

6.3.3.1 שביעות רצון מההכנסה

טבלה 20 - שביעות רצון מההכנסה

שנת סקר	2003	2005	2008
% המרוצים מההכנסה	%	%	%
עולי חבה"ע	34	42	38
עולי אתיופיה	32	34	33
יתר העולים אחרי 89	46	49	59
עולים ותיקים	47	52	54
דור שני מזרחיים	50	48	53
דור שני אשכנזים	51	59	57
ערבים אזרחי ישראל	43	47	46
ממוצע כללי באוכלוסייה	46	49	50

6.3.3.2 שביעות רצון מהתפקיד

מטבלאות 20 ו-21 ניתן ללמוד, כי באופן כללי רמת שביעות הרצון מההכנסות נמוכה בהשוואה לרמת שביעות הרצון מהתפקיד. עוד עולה מהטבלאות, כי העולים ממדינות חבר העמים פחות מרוצים מהכנסתם ומתפקידם. יתכן כי נתון זה מצביע על חוסר שביעות רצון, הנובע מחוסר הלימה בין היכולת של חברי הקבוצה לבין התפקיד המבוצע בשוק העבודה והשכר.

טבלה 21 - אחוז המרוצים מהתפקיד

שנת סקר	2003	2005	2008
שביעות רצון מהתפקיד	%	%	%
עולי חבה"ע	72	76	71
עולי אתיופיה	84	84	83
יתר העולים אחרי 89	79	77	86
עולים ותיקים	87	88	87
דור שני מזרחיים	86	85	86
דור שני אשכנזים	89	88	88
ערבים אזרחי ישראל	78	75	81
ממוצע כללי באוכלוסייה	83	83	83

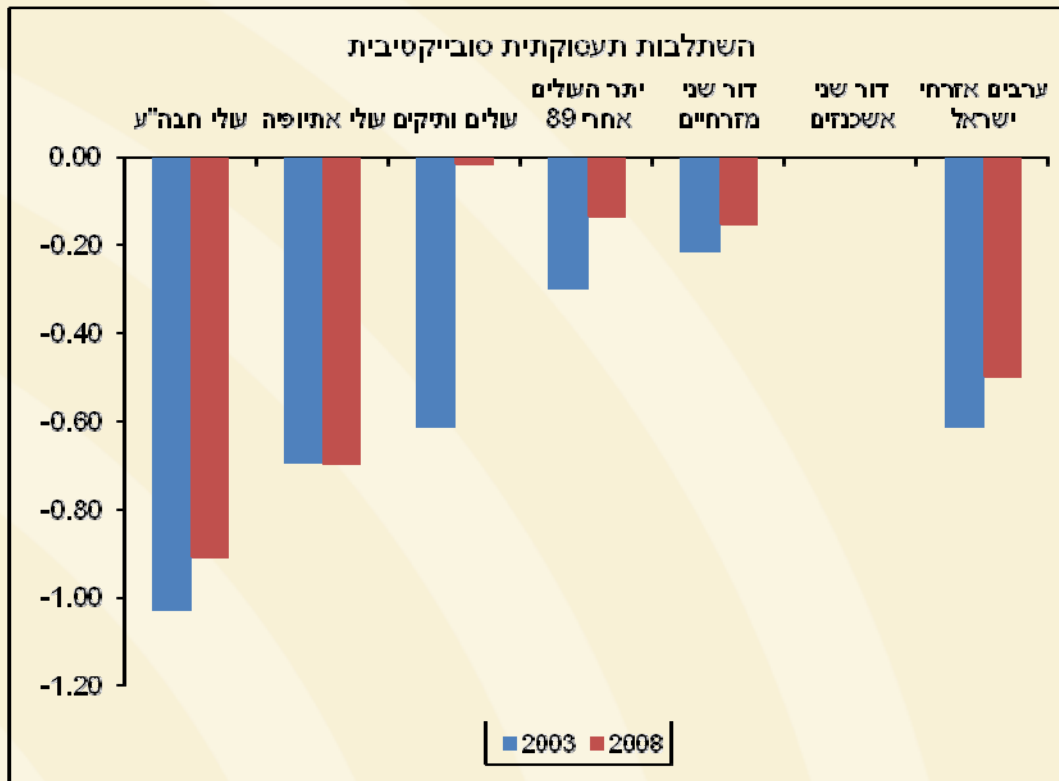
6.3.3.3 מדד מסכם להשתלבות סובייקטיבית

לאחר הצגת משתני הבסיס השונים, נעבור להצגת המדד המסכם של השתלבות סובייקטיבית בשוק העבודה, המורכב ממשתני הבסיס שסקרנו.

טבלה 22 - מדד להשתלבות סובייקטיבית בשוק העבודה

השתלבות כלכלית-תעסוקתית: אינדקס השתלבות סובייקטיבי						כלל האוכלוסייה
שנת הסקר		2003		2005		2008
קבוצות השוואה		ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים	ביחס לממוצע	ביחס לדור שני אשכנזים ביחס לממוצע
עולי חבה"ע		-1.03	-0.68	-0.96	-0.54	-0.91
עולי אתיופיה		-0.70	-0.34	-0.65	-0.23	-0.70
עולים ותיקים		-0.61	-0.26	-0.75	-0.33	-0.02
יתר העולים אחרי 89		-0.30	0.05	-0.28	0.13	-0.13
דור שני מזרחיים		-0.22	0.14	-0.37	0.04	-0.16
דור שני אשכנזים		0.00	0.35	0.00	0.42	0.00
ערבים אזרחי ישראל		-0.61	-0.26	-0.88	-0.46	-0.50

תרשים 8 - מדד השתלבות סובייקטיבית בשוק העבודה

מטבלה 22 ומתרשים 8 ניתן לראות, כי חלה התכנסות במדד ההשתלבות התעסוקתית הסובייקטיבית של כל הקבוצות (למעט אתיופים) ביחס לדור שני אשכנזים. נראה כי עבור רוב הקבוצות, תחושות הפרטים עקביות עם התוצאות כפי שהשתקפו במדד להשתלבות אובייקטיבית תעסוקתית (טבלה 19). בקרב קבוצת העולים מחבר העמים והמזרחיים דור שני, נראה כי יש פער בין התפיסה הסובייקטיבית של הפרטים ביחס להשתלבות התעסוקתית שלהם לבין המציאות האובייקטיבית כפי שהשתקפה בטבלה 19. עבור קבוצות אלו, השיפור הסובייקטיבי נמוך מהשיפור האובייקטיבי.

6.4 המדד הסובייקטיבי לשאלת שביעות הרצון

כפי שצוין במתודולוגיה, לא פותח מדד סובייקטיבי בנושא זהות ושביעות רצון, מאחר שהסקר החברתי אינו כולל את כל השאלות הרלוונטיות להערכתו. המשתנים שנבדקו הם שביעות רצון של העולים באופן כללי מהחיים, והציפיות לשנה הקרובה.

להלן הממצאים:

6.4.1 שביעות רצון מהחיים

טבלה 23 - שביעות רצון כללית מהחיים

שנת סקר	2003	2005	2008
אחוז המרוצים מהחיים	%	%	%
עולי חבה"ע	65	68	73
עולי אתיופיה	83	85	90
עולים ותיקים	84	77	90
יתר העולים אחרי 89	82	85	87
דור שני מזרחיים	84	87	89
דור שני אשכנזים	90	91	92
ערבים אזרחי ישראל	75	75	83
ממוצע כללי באוכלוסייה	80	81	85

מתוך טבלה 23 ניתן לראות, כי חלה השתפרות בשביעות הרצון בקרב העולים. בנוסף, נראה כי שביעות הרצון של העולים מחבר העמים בין השנים 2003 ל-2008 עלתה והתקרבה לרמת שביעות הרצון הממוצעת באוכלוסייה.

6.4.2 ציפייה לשיפור

טבלה 24 - ציפייה לשיפור בשנה הקרובה

שנת סקר	2003	2005	2008
% המצפים לשיפור	%	%	%
עולי חבה"ע	48	51	61
עולי אתיופיה	72	63	78
יתר העולים אחרי 89	62	69	77
עולים ותיקים	45	45	62
דור שני מזרחיים	58	61	70
דור שני אשכנזים	52	51	66
ערבים אזרחי ישראל	56	58	74
ממוצע כללי באוכלוסייה	53	54	68

מטבלה 24 נראה כי הציפייה לשיפור עלתה לאורך השנים וכי עולי חבר העמים הם הפסימיים ביותר.

7 דיון וסיכום

מדד רופין מציע אומדנים, הבוחנים את רמת ההשתלבות של קבוצות עולים שונות בחברה הישראלית במספר מימדים: השתלבות חברתית, רמת חיים, השתלבות כלכלית-תעסוקתית ושביעות רצון ואופטימיות. מטרתו של המדד היא לתת כלים, שיסייעו לתהליכי קבלת החלטות ועיצוב מדיניות, שתתאים לביסוס, לפיתוח ולשיפור תוכניות ושירותים, הניתנים לאוכלוסיות העולים השונות. בדו"ח זה אנו מציגים עדכון למדד רופין להשתלבות עולים בחברה הישראלית, שנבנה בדו"ח קודם במאי 2007. בעוד שבדו"ח הקודם המדד חושב עבור השנים 2003-2005, בדו"ח זה אנו מתמקדים בתמורות שחלו במדדים השונים בתקופה שבין 2003 ל-2008.

להלן נסקור את הממצאים העיקריים שהוצגו בדו"ח זה:

- השתלבות חברתית:** אחת האינדיקציות לבחינת השתלבות חברתית הייתה שליטה בשפה העברית. מצאנו כי במהלך השנים 2003-2008 חל שיפור משמעותי במספר העולים השולטים בשפה העברית (עלייה מ-12% ל-22%). כמו כן, עלייה בקרב עולי אתיופיה מ-28% ל-41%, מה שמעיד על אינטגרציה טובה יותר של העולים בחברה. למעשה, בקרב כל קבוצות האוכלוסייה ישנה מגמת התכנסות בשליטה בשפה ביחס לדור שני אשכנזים, וזאת למעט האוכלוסייה הערבית, שנסוגה יחסית בנושא זה (ירידה מ-36% ל-29%).
- רמת חיים:** בנושא רמת החיים, מצאנו כי חלה התכנסות בהכנסות בין כל חלקי האוכלוסייה ביחס לדור שני אשכנזים, למעט עולים ותיקים וערבים (אצל ערבים עלייה בפער ביחס לדור שני אשכנזים בין 2003-2008 ב-3%). למעשה, השיפור הגדול ביותר בהכנסה ביחס לדור שני אשכנזים היה זה של עולי חבר העמים (צמצום פער ביחס לדור שני אשכנזים בין 2003 ל-2008 ב-26%). כמו כן, דור שני מזרחיים צמצמו פער ב-7% ביחס לדור שני אשכנזים. לעומת זאת, מצאנו כי חלה הרעה ביכולת כיסוי ההוצאות בקרב עולי חבר העמים (עלייה של 3% בקרב החשים שמתקשים בכיסוי הוצאות), וזאת ביחס ליציבות במדד זה בשאר חלקי האוכלוסייה (בקרב ערביי ישראל מספר זה עלה ב-9%). בצריכת מוצרים כמו מכונית, מחשב ונופש, חלה התכנסות בין הקבוצות השונות לבין דור שני אשכנזים. עולי חבר העמים צמצמו את הפער ב-12%, בשעה שעולי אתיופיה צמצמו את הפער ב-22%.
- על מנת להשלים את תמונת רמת החיים, בחנו את תחולת העוני בקרב עולים מול כלל האוכלוסייה היהודית, ומצאנו כי תחולת העוני בהכנסות ברוטו ובהכנסות נטו נותרה יציבה במהלך השנים 2003-2008, הן עבור העולים מחבר העמים והן עבור האוכלוסייה היהודית. בכל מקרה, תחולת העוני לפי הכנסות ברוטו בקרב העולים גבוהה בכ-40% מזו שבקרב האוכלוסייה היהודית, כאשר בנטו פער זה עומד על 20% - מה שמלמד על חשיבות התערבות הממשלה בתשלומי העברה לצמצום העוני בקרב עולים.**

- שיעור הלא מרוצים מהמצב הכלכלי היה גבוה ביותר בקרב העולים מחבר העמים (66%). שיעור זה גבוה במידה ניכרת משיעור הלא מרוצים אצל דור שני אשכנזים (34%). הדבר נכון גם עבור עולים מאתיופיה (65%) וערביי ישראל (58%).
- במדד מסכם לרמת חיים, המשקלל את המדדים הבאים: הכנסה חודשית ממוצעת לנפש, יכולת כיסוי הוצאות, צריכת מוצרים, צפיפות דיור ושביעות רצון מהמצב הכלכלי - נראה כי כל הקבוצות צמצמו פערים ביחס לדור שני אשכנזים במהלך השנים, וזאת מלבד ערביי ישראל, שהגדילו את הפער ב-6% למשל, עולי חבר העמים צמצמו את הפער ברמת החיים בכ-18% ועולי אתיופיה בכ-15%.
- **השתלבות תעסוקתית:** אחד המקומות החשובים לקביעת רמת החיים הוא שוק העבודה. נראה כי בין השנים 2003-2008 חל שיפור בפוטנציאל ההשתלבות בשוק העבודה (מדד פוטנציאל ההשתלבות מורכב משלושה מדדי משנה: ידיעת השפה העברית, אחוז אקדמאים וותק בשוק העבודה בישראל) של כל העולים (פרט לעולים הוותיקים) ביחס לדור השני של האשכנזים. כך למשל, עולי חבר העמים ועולי אתיופיה שיפרו את מצבם (צמצמו פערים) ביחס לדור שני אשכנזים בכ-40%, ודור שני מזרחיים צמצמו פערים ביחס לדור שני אשכנזים בכ-35%. אם דנים ביכולת המדינה לקלוט עלייה, ממצא זה מעודד, משום שניתן ללמוד ממנו על כך שעם חלוף השנים עולה יכולת ההשתלבות של עולים בשוק העבודה. יחד עם זאת, עבור ערביי ישראל הפער גדל ביחס לדור שני אשכנזים בכ-2.5%.
- בנוסף, ניתן לראות כי לאורך השנים 2003 עד 2008, השתלבות קבוצות האוכלוסייה השונות בשוק העבודה הולכת וגדלה ומתכנסת לשיעור המקובל בדור השני של האשכנזים. תופעה זו חזקה במיוחד אצל עולי חבר העמים. מדד ההשתלבות מורכב משלושה פרמטרים: תעסוקה במקצועות פרופסיונאליים, טכנולוגיים וניהוליים, הכנסה מעבודה והיקף משרה.
- ההכנסה מעבודה עלתה במהלך השנים בקרב עולי חבר העמים ב-36% (שיעור גבוה מהממוצע - 16%, ומשיעור הגידול בקרב דור שני אשכנזים - 8%). למעשה, ההכנסה מעבודה עלתה בקרב כל הקבוצות, וזאת מלבד ערביי ישראל, שהכנסתם נותרה כמעט ללא שינוי.
- מצאנו עלייה משמעותית בשיעורי תעסוקה במקצועות פרופסיונאליים, טכנולוגיים וניהוליים. שיעור התעסוקה במקצועות אלו עלה בכ-10% בקרב העולים מחבר העמים, שיעור המהווה את העלייה הגבוהה ביותר מבין כל הקבוצות. אצל ערביי ישראל מצאנו שיעורי עלייה נמוכים יחסית (3.1%).
- במדד המשוקלל להשתלבות תעסוקתית אנו מוצאים התכנסות של כל הקבוצות ביחס לדור שני אשכנזים – זאת גם בקרב עולי חבר העמים וגם בקרב ערביי ישראל.
- מצאנו כי חלה התכנסות במדד ההשתלבות התעסוקתית הסובייקטיבית של כל הקבוצות (למעט אתיופים) ביחס לדור שני אשכנזים, מה שתואם את הנתונים שהוצגו לעיל לגבי המדדים האובייקטיביים להשתלבות בשוק העבודה. נראה כי אצל קבוצות העולים מחבר העמים ומהמזרחיים דור שני, יש פער בין התפיסה הסובייקטיבית של הפרטים ביחס להשתלבות התעסוקתית שלהם לבין המציאות האובייקטיבית. אובייקטיבית, עולי חבר העמים צמצמו את הפער ביחס לדור שני אשכנזים במהלך השנים 2003-2008 בכ-50%, בשעה שצמצום הפער הסובייקטיבי הינו בכ-10% בלבד. תופעה

דומה מתקיימת גם עבור דור שני מזרחיים והעולים מאתיופיה. נתונים אלו עשויים להעיד על כך כי העולים מחבר העמים, העולים מאתיופיה ודור שני מזרחיים, אמנם מוצאים תעסוקה ואף תעסוקה טובה יותר מבעבר, אך מרוויחים פחות ממה שהם מצפים לקבל.

- במדד שביעות רצון כללית מהחיים מצאנו כי חל שיפור בשביעות הרצון בקרב העולים (עלייה מ-65% שבעי רצון ב-2003 ל-73% שבעי רצון ב-2008). בנוסף, נראה כי רמת שביעות הרצון של העולים מחבר העמים בין השנים 2003 ל-2008 עלתה והתקרבה לרמת שביעות הרצון הממוצעת באוכלוסייה. רמת שביעות הרצון עלתה גם בקרב ערביי ישראל מ-75% ל-83%.

לסיכום: נראה כי באופן כללי, עם חלוף השנים השתלבות העולים בחברה ובשוק העבודה הישראלי נעשת טובה יותר. בחינת המדדים השונים מראה התכנסות של קבוצות העולים השונות אל האוכלוסייה הוותיקה.

8 ביבליוגרפיה

- אייזנשטדט, ש"נ (1967). **החברה הישראלית**. ירושלים: מאגנס.
- אייזנשטדט, ש"נ (1993). התפתחות הבעיה העדתית בחברה הישראלית. בתוך ש"ח אייזנשטדט, מ' ליסק ונ' יעקב (עורכים), **עדות בישראל ומיקומן החברתי**. (עמ' 1-32). ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- אמית, ק. (2005). תקיפות החלוקה האתנית הדיכוטומית, למזרחים ולאשכנזים בקרב מהגרים וצאצאיהם בשוק העבודה הישראלי, **מגמות** מד(1): 3-28.
- בן רפאל, א'. אולשטיין, ע' וגייטס, ע. (1994). זהות ושפה: התערותם של יהודי בריה"מ לשעבר בישראל. בתוך: **מרוסיה לישראל**, ליסק מ' ולשם א (עורכים). הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- ליסק, מ. (1999). **העלייה הגדולה בשנות החמישים, כישלוננו של כור ההיתוך**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- Amit, K. & Semyonov, M. (2006). Israel as a return Diaspora. *Metropolis World Bulletin*, Vol 6: 11-14.
- Bommes, M. and Kolb, H. (2006). Migrants' work, entrepreneurship and economic integration. In Penninx, R.; Berger, M. and Kraal, K. (Eds) *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe: A State of the Art*. Amsterdam AUP.
- Chiswick, B. (1998). Hebrew language usage: Determinants and effects on earnings among immigrants in Israel *Journal of Population Economics*, 11(2):253-371.
- Chiswick, B. (2002). Immigrant earnings: Language skills, linguistic concentrations and the business cycle. *Journal of Population Economics*, 15(2):31-57.
- Cohen, Y. & Haberfeld, Y. (1998). Second generation Jewish immigrants in Israel: Have the ethnic gaps in schooling and earning declined? *Ethnic and Racial Studies*, Vol 2: 507-528.
- Friedlander, D., Okun, B.S., Eisenbach, Z., & Lion Elmakias, L..(2002). Immigration, social change and assimilation: Educational attainment among birth cohorts of Jewish ethnic groups in Israel, 1925-29 to 1965-69. *Population Studies*, 56: 135-150.
- Portes, A. (1998). Social capital: Is origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*. 24:1-24.

Raijman, R., & Semyonov, M. (1998). Best of Times, Worst of Times, and Occupational Mobility: the Case of Russian Immigrants in Israel. *Working Paper Series #98-04. Research on Immigration and Integration in the Metropolis. Vancouver Centre of Excellence.*

Shabtay, M.(1995). The experience of Ethiopian Jewish soldiers in the Israeli army: The process of identity formation within the military context. *Israel Social Science Research* 10 (2): 69-80.

Stier, H. & V. Levanon. (2003). Finding an Adequate Job: Employment and Income of Recent Immigrants to Israel. *International Migration*, 41(2):81-108.

Yost, A. D., & Lucas, M. S. (2002). Adjustment issues affecting employment for immigrants from the former Soviet Union. *Journal of Employment Counseling*, 39, 153–170.

תקציר קורות חיים – צוות המדד והחוקרים

צוות המדד:

פרופסור משה סמיונוב

פרופסור סמיונוב הינו מופקד הקתדרה לסוציולוגיה של העבודה ע"ש ברנרד ואודרי רפפורט באוניברסיטת תל אביב, ומנהל המכון לדיפלומטיה ושיתוף פעולה אזורי. כמו כן, הינו פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטה של אילינוי בשיקגו, וראש הוועדה האקדמית של המכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. המחקר שלו מתמקד באי שוויון בשוק העבודה ובהגירת עבודה. פרופסור סמיונוב הינו חבר בוועדה המארגנת של פרויקט המטרופוליס הבינלאומי.

פרופסור יצחק הברפלד

פרופסור הברפלד הינו פרופסור במחלקה ללימודי עבודה באוניברסיטת תל אביב, וחבר בוועדה האקדמית של המכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. תחומי המחקר שלו כוללים שילוב כלכלי של מהגרים ואי שוויון בשוקי עבודה.

פרופסור רייכמן

פרופסור רייכמן הינה פרופסור חבר בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה, שם היא מכהנת כראש תכנית ה-M.A למחקר חברתי שימושי. תחומי המחקר שלה כוללים שילוב חברתי וכלכלי של מהגרים, הגירת עבודה וקשרים אתניים. פרופסור רייכמן הינה חברה בוועדה האקדמית של המכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין.

פרופסור רפי בר-אל

פרופסור בר-אל הינו דיקן ביה"ס למדעי הכלכלה והניהול במרכז האקדמי רופין, ופרופסור באוניברסיטת בן-גוריון, שם הקים וניהל את המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית. תחומי עיסוקו הינם: מדיניות כלכלית, פיתוח אזורי ועירוני, שיתוף כלכלי במזרח התיכון, יזמות וחדשנות באזורי פריפריה, ומיקום של פעילות כלכלית. פרופסור בר-אל ניהל פרויקטים רבים של פיתוח אזורי בעולם, בעיקר בברזיל. בעבר שימש כראש הרשות לתכנון לאומי וכלכלי במשרד ראש הממשלה.

ד"ר קארין אמית

ד"ר קארין אמית הינה מרצה בכירה במחלקה למנהל עסקים, וחוקרת במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. במסגרת תפקידה במכון היא מתאמת את הוועדה האקדמית, והינה חברה בוועדה המארגנת של פרויקט המטרופוליס הבינלאומי. תחומי המחקר שלה הינם: השתלבות כלכלית וחברתית של מהגרים, הגירה ורשתות חברתיות, הגירה וזהות, הגירה ומנהיגות.

ד"ר סיביל היילברון

ד"ר סיביל היילברון הינה מרצה בכירה במחלקה למנהל עסקים, וחוקרת במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. ד"ר היילברון הינה סוציולוגית ארגונית. היא מומחית לזימות בתנועה הקיבוצית, ולאחרונה המחקר שלה מתמקד בזימות נשים, מהגרים ומיעוטים.

ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין

ד"ר סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין הינה מרצה במחלקה למנהל עסקים ובתכנית M.A להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. תחומי המחקר שלה הינם: אי שוויון, הגירה וחינוך. לאחרונה היא משתתפת בפרויקט בינלאומי (מטעם הקרן לשת"פ מדעי ישראל - גרמניה) BMBF, בנושא "הגירה וחינוך", שמטרתו השוואת הישגים לימודיים של המהגרים מבריה"מ לשעבר בישראל ובגרמניה.

כותבי הדו"ח:

ד"ר מיקי מלול

הינו מומחה לפיתוח כלכלי אזורי ולמדיניות כלכלית. ד"ר מלול שותף במשרד הייעוץ "מודלים משפיעים", המספק שירותי ייעוץ לגופים עסקיים, וכן חבר צוות כלכלה במרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. בין פעולות הייעוץ שביצע ניתן למנות את הכנת תכנית האב לפיתוח כלכלי למועצה האזורית אבו-בסמה, דו"ח לבדיקת כדאיות כלכלית של הקמת בית חולים בלהבים והכנת תכניות עסקיות לגופים פרטיים. במסגרת פעילותו האקדמית ד"ר מלול הינו חבר סגל בכיר במחלקה למדיניות ציבורית שבאוניברסיטת בן-גוריון, ובעבר היה מרצה אורח באוניברסיטת קורנל שבניו יורק. מאמריו האקדמיים פורסמו בכתבי עת בינלאומיים.

ד"ר מוסי רוזנבוים

ד"ר מוסי רוזנבוים הינו בעל תואר דוקטור (Ph.D) במחלקה לכלכלה באוניברסיטת בן-גוריון. ד"ר רוזנבוים הינו חבר סגל בפקולטה לניהול באוניברסיטת בן גוריון במחלקה לניהול, ובמכללת ספיר במחלקה לכלכלה יישומית. תחומי המחקר שלו הם: מימון והשקעות, תוך מתן דגש על תהליך קבלת ההחלטות וההיבטים ההתנהגותיים של מקבלי ההחלטות, ומדיניות לפיתוח כלכלי. פרסומיו של ד"ר רוזנבוים מופיעים בכתבי עת רבים. תחומי ההוראה שלו הם: קורסי המימון השונים (מימון הפירמה, תורת ההשקעות, אופציות, ניתוח ניירות ערך, ניהול פיננסי וכו') וכן מבוא למיקרו כלכלה. ד"ר רוזנבוים שותף במשרד הייעוץ "מודלים משפיעים" המספק שירותי ייעוץ לגופים עסקיים.

למעוניינים ברכישת הפרסום ניתן לפנות
למכון להגירה ושילוב חברתי (עליה וקליטה)

במרכז האקדמי רופין

טל: 09-8983859

IISI-Info@ruppin.ac.il

המרכז האקדמי רופין
המכון להגירה ושילוב חברתי (עליה וקליטה)
עמק חפר 40250 ישראל

Ruppin Academic Center
Institute for Immigration and Social Integration (Aliyah and Klitah)
Emek Hefer 40250 Israel
Tel. (972)9-8983859, Fax. (972)9-8983860, IISI-Info@ruppin.ac.il